

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Mezinárodní politika a diplomacie

Náboženstvo v medzinárodných vzťahoch. Prípadová štúdia:
kresťanstvo v politike EÚ
(diplomová práca)

Autor: Bc. Benjamín Šimko

Vedúca práce: prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som diplomovú prácu s názvom *Náboženstvo v medzinárodných vzťahoch. Prípadová štúdia: kresťanstvo v politike EÚ* vypracoval samostatne a vyznačil všetky citácie z prameňov.

V Prahe dňa 6. 5. 2013

.....

podpis študenta

Pod'akovanie:

Na tomto mieste by som sa rád pod'akoval prof. PhDr. Zuzane Lehmannovej, CSc. za jej odborné vedenie a cenné rady i pripomienky k tejto diplomovej práci.

Obsah

Úvod.....	1
1 Teoreticko-metodologické východiská	4
1.1 Náboženstvo v medzinárodných vzťahoch.....	4
1.2 Analýza sociokultúrneho kontextu	7
1.2.1 Vplyv kresťanstva na európsku kultúru.....	7
1.2.2 Sekularizmus v európskej kultúre.....	9
2 Kresťanstvo v politike EÚ	20
2.1 Charta základných práv EÚ – vyjednávanie o preambule.....	20
2.1.1 Pozadie vypracovania Charty	20
2.1.2 Vyjednávanie o znení preambuly Charty.....	22
2.2 Návrh Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu – vyjednávanie o preambule	28
2.2.1 Pozadie vypracovania Návrhu Ústavy	28
2.2.2 Vyjednávanie o znení preambuly Ústavy	30
2.3 Prípady kresťanských kandidátov na post v Európskej komisii.....	46
2.3.1 Pozadie a verejné vypočutie Buttiglioneho	46
2.3.2 Pozadie a verejné vypočutie Borga.....	49
2.4 Ďalšie príklady kresťanstva v politike EÚ.....	55
Záver	57
Zoznam literatúry.....	60

Zoznam skratiek

ALDE	Aliancia liberálov a demokratov za Európu (Alliance of Liberals and Democrats for Europe)
ECR	Európski konzervatívci a reformisti (European Conservatives and Reformists)
EFA	Európska slobodná aliancia (European Free Alliance)
EFD	Európa slobody a demokracie (Europe of freedom and democracy)
EĽS	Európska ľudová strana (European People's Party)
EP	Európsky parlament (European parliament)
EÚ	Európska únia (European union)
ESĽP	Európsky súd pre ľudské práva (European Court of Human Rights)
FPÖ	Rakúska strana slobodných (Freiheitspartei Österreichs)
GUE/NGL	Európska zjednotená ľavica - Severská zelená ľavica (European United Left – Nordic Green Left)
KDH	Kresťanskodemokratické hnutie (Christian Democratic Movement)
MV	Medzinárodné vzťahy (International relations)
S&D	Socialisti a demokrati (Socialists and democrats)
SDEÚ	Súdny dvor Európskej únie (Court of Justice of the European Union)

Úvod

„In other words, the truth of being human must be uncovered, and the fact that such a conception is formulated out of the Christian tradition should not be seen as putting limits on the scope of its applicability. This is a point of controversy, however, and it seems to suggest that the tense atmosphere surrounding the preamble discussion originates, at least in part, from conflicting views concerning normative questions regarding the identity of the human being – all this within the context of the European Union and her future.“ (Kuna 2004: 109)

Integrácia Európy v podobe Európskej únie vykazuje od začiatku 90. rokov, počnúc Maastrichtskou zmluvou až po tú Lisabonskú z konca minulej dekády, obrovskú dynamiku, ktorá sa týka ako rozširovania, tak prehĺbovania. Ešte stále však nemožno jednoznačne odpovedať na otázku, ktorú si položil - a svoju odpoveď na ňu následne naznačil - Nicolas Sarkozy v roku 2006 v prejave v bruselskom think-tanku Friends of Europe, a to: „Kto je Európan a kto nie?“ (Sarkozy 2006). Táto otázka súvisí s európskou identitou a identita súvisí aj s náboženstvom. Náboženstvo nepatrí medzi kompetencie EÚ, to však neznamená, že by boli obe od seba nezávislé. Politický význam náboženstva stúpa (viď nižšie) a to sa musí odraziť aj vo vzťahu náboženstva a politiky EÚ. Táto práca sa zameria na postoj EÚ k jej najrozšírenejšiemu náboženstvu – kresťanstvu.

Hlavným cieľom práce je nadväzujúc na teoretické predpoklady zhodnotiť miesto kresťanstva - ako jedného z piliérov európskej kultúry - v súčasnej politike EÚ. Politikou EÚ mám na mysli európsku verejnú sféru predstavovanú politickými inštitúciami EÚ, jej politickými dokumentami a postojmi jej politikov. Práca sa nezaobera postavením kresťanských cirkví v EÚ vo vzťahu k jej inštitúciám, ale kresťanstvom ako náboženstvom, ktoré zohralo vo formovaní európskej kultúry významnú úlohu.

Splnenie hlavného cieľa práce si vyžaduje zodpovedať niekoľko otázok. Práca vychádza z predpokladu, že pre pochopenie vzťahu kresťanstva a európskej politiky v súčasnosti je potrebné ozrejmiť dva faktory. Jednak je to vplyv kresťanstva na samu európsku kultúru, jednak sekularizmus pre ňu charakteristický.

Pre splnenie cieľa práce je táto rozdelená nasledovne: prvá kapitola priblíži teoretické východiská práce. Najprv predstaví úlohu náboženstva v medzinárodných vzťahoch všeobecne. Potom sa zameria na Európu – stručne priblíži, ako sa na podobe európskej kultúry podpísalo kresťanstvo a ktoré hodnoty jej natrvalo poskytlo. Najväčšia pozornosť však bude v prvej kapitole venovaná sekularizmu. Tento pojem je veľmi zložitý, má rôzne interpretácie a často sa pod ním myslia rôzne veci. Vysvetlím pojmy sekulárny, sekularizácia a sekularizmus a k poslednému uvediem rôzne definície a ich interpretácie a napokon formulujem vlastnú. Rozlíšim medzi sekularizmom ako princípom a ako ideológiou. Otázky, ktorých zodpovedanie by malo napomôcť k splneniu hlavného cieľa práce, potom znejú: Ako sa v európskej politike v súvislosti s kresťanstvom prejavuje sekularizmus? Je možné tieto prejavy spojiť so sekularizmom ako princípom alebo ideológiou? Aký to má dopad?

Druhá kapitola postupne na tieto otázky odpovie. Najprv sa v prvej podkapitole zameria na diskusie, ktoré na európskej úrovni prebiehali o znení preambuly Charty základných práv, a bude v nich hľadať prejavy sekularizmov. Druhá podkapitola sa zameria na rovnaké diskusie, ktoré prebiehali o znení preambuly Návrhu Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu, opäť s tým istým čiastkovým cieľom. Osud Ústavnej zmluvy, spečatený negatívnymi referendumami vo Francúzsku a Holandsku, pre účel tejto práce nepovažujem za relevantný. Sústredím sa na diskusie, ktoré sa počas jej vypracovania viedli a ku ktorým by bez nej nedošlo. Vďaka úlohe vypracovať túto zmluvu sa otvorila téma miesta kresťanstva v politike EÚ a európski lídri k nej museli zaujať postoj a nájsť spoločné riešenie, čo poskytlo cenný materiál pre túto prácu. Bude v oboch diskusiách hľadať prejavy sekularizmov v súvislosti s možným zahrnutím kresťanského odkazu. Tretia podkapitola sa zameria na dvoch konkrétnych kresťanských kandidátov na post v Európskej komisii, ktorí museli prejsť vypočutím vo výboroch EP, aby zistila, aký vplyv malo kresťanské pozadie kandidáta a postoje z neho vychádzajúce na získanie tejto vrcholnej európskej politickej funkcie. Keďže obaja kandidáti sú otvorenými katolíkmi, som si vedomý, že závery z tejto podkapitoly možno interpretovať len pre túto denomináciu kresťanstva. Posledná časť tejto kapitoly stručne

uvedie nedávne prípady, v ktorých bolo kresťanstvo opäť raz príčinou rozporov. Na záver miesto kresťanstva v súčasnej politike EÚ zhodnotí.

Metódou dosiahnutia tohoto cieľa bude analýza predovšetkým primárnych dokumentov EÚ, záznamov diskusií európskych politikov, verejných vypočutí, stanovísk politických skupín v EP, ktoré súviseli so vzťahom kresťanstva a európskej politiky. Záznamy diskusií a verejných vypočutí som čerpal z oficiálnych stránok, pokiaľ to bolo možné. Vzhľadom na to, že stránky konventu, ktorý sa zaoberal prípravou Charty základných práv EÚ už neobsahujú dokumenty citované v akademických prácach a odkazy na ne sú neplatné, použil som prepis diskusií spracovaný Mathiasom Triblom. Týka sa to aj prepisov diskusií o Návrhu Ústavy v prípadoch, keď boli podrobnejšie než tie v súčasnosti dostupné z oficiálnych stránok.

Literatúru, ktorá slúžila ako podklad tejto práce, tvoria predovšetkým cudzojazyčné odborné články, knihy a internetové zdroje zaoberajúce sa vzťahom náboženstva a politiky EÚ, sekularizmom, vypracovávaním Charty a Ústavy, no len málo z nich sa zaoberá priamo kresťanstvom. Hlavným teoretickým východiskom sú práce známeho sociológa náboženstva Josého Casanovu o sekularizme a tiež kniha – zborník akademických prác venujúcich sa práve vzťahu náboženstva a politiky a práva EÚ *Religion, Politics and Law in the European Union* z roku 2010 editovaný Lucianom N. Leusteanom a Johnom T. S. Madeleym. Dôležitým zdrojom bola aj kniha *Drafting the EU Charter: Rights, Legitimacy and Process* z roku 2005 od Justusa Schönlaua, ktorý proces vypracovania Charty, vrátane jej preambuly, podrobne spracoval a s mnohými členmi konventu počas príprav osobne či prostredníctvom emailu komunikoval. Vzťahom politiky a náboženstva v Európe a európskou identitou sa zaoberá profesor Francois Foret zo Slobodnej univerzity v Bruseli a aj z jeho prác čerpám.

Ako som už spomenul, miestu kresťanstva v politike EÚ sa nevenuje veľa prác, predovšetkým sa jedná o práce týkajúce sa vypracovávania Ústavnej zmluvy. Aj táto práca venuje najviac pozornosti práve jej, pretože debatu okolo jej preambuly považuje za najvýznamnejší prínos k téme kresťanstva a európskej verejnej sféry, rozoberá však aj nedávne príklady. Casanova, Habermas, Weiler i ďalší intelektuáli súčasnosti sa zaoberajú problémami dnešnej sekulárnej verejnej sféry a hovorí sa o potrebe vstúpiť do postsekulárnej doby. Táto práca chce ilustrovať problémy, ktoré v súčasnej európskej politike v súvislosti s kresťanstvom vznikajú, a poukázať tak na potrebu zmeny.

1 Teoreticko-metodologické východiská

1.1 Náboženstvo v medzinárodných vzťahoch

Vplyvu náboženstva v medzinárodných vzťahoch (MV) sa v disciplíne MV až donedávna nevenovala pozornosť, hoci sa jedná o jeden z kľúčových prvkov reality MV (Kratochvíl, Drulák 2009: 188). Túto realitu náboženstvo po stáročia formovalo, predovšetkým v stredoveku. Práve to kresťanské bolo zhruba po tisíc rokov rámcom, v ktorom sa rozvíjali vzťahy medzi štátmi a na jeho základe sú postavené najrelevantnejšie normy MV v súčasnosti, napríklad ľudské práva. Kratochvíl popisuje náboženstvo ako „relatívne ucelený komplex vierouky, rituálov, morálnych princípov i celkového poňatia sveta, ktorý sa obvykle vzťahuje k transcendentnu a ktorý môže byť zdrojom silnej skupinovej identity“ (tamtiež: 188-189).

Keďže MV sú prevažne západnou disciplínou, jej charakter súvisí s kultúrnym zakotvením a vývojom západnej, resp. európskej civilizácie. Jej historický vývoj sa nepochybne odrazil v tom, akú pozornosť disciplína MV venuje, či skôr nevenuje, náboženstvu. Osvietenstvo a teória modernizácie sú pre Západ špecifické, zrodili sa v ňom a ovplyvňovali a ovplyvňujú charakter rôznych sfér spoločenského života. Sociálne vedy vôbec, ako uvádza Fox, vzišli z odmietnutia náboženstva a hľadania racionálnych vysvetlení - vysvetlení postavených na rozume, nie viere - ľudského správania. Medzinárodné vzťahy ako sociálna veda neboli samozrejme výnimkou (Fox 2001: 54). Mnohí sociálni vedci, predovšetkým Comte, Durkheim, Weber, Marx, boli presvedčení že náboženstvo je na ústupe a postupne sa úplne vytratí zo života – bude nahradené moderným sekulárnym systémom (tamtiež: 54-55). Hoci im vývoj nedal a nedáva za pravdu, tieto presvedčenia pretrvávajú dodnes. Až posledné roky 20. storočia priniesli zvýšený záujem o výskum náboženstva v MV, pričom hlavnými podnetmi bol jednak celosvetový vzostup politického významu náboženstva v tomto období, jednak návrat normatívnej teórie, a napokon aj sčasti záujem o otázku identity, ktorá do istej miery s náboženstvom súvisí (Kratochvíl, Drulák 2009: 188-189).

Jednou z prvých prác, venujúcim sa náboženstvu ako doposiaľ opomínanému prvku medzinárodných vzťahov a ohlasujúcim jeho návrat, bola práca spomínaného Jonathana Foxa. Ďalšími možnými príčinami tohoto opomínania okrem uvedenej, že sociálne vedy vznikli ako racionálna alternatíva vysvetlenia ľudskej reality, sú podľa neho jednak dbanie na prísne oddelenie štátu a cirkvi vo výuke amerického politického systému, ktorú absolvovali aj americkí sociálni vedci tvoriaci väčšinu vedcov disciplíny MV a toto vnímanie si osvojili, jednak nemožnosť spoľahlivo merať náboženstvo ako veličinu a tým nemožnosť dosiahnuť presvedčivé výsledky výskumu (Fox 2001: 57-58). To však neznamená, že by sa mu nemala venovať žiadna pozornosť. Uvádza pritom tri spôsoby, akými náboženstvo medzinárodnú a aj domácu politiku ovplyvňuje.

Prvým je jeho vplyv na rozhodovanie politikov. Ako uvádza, mnohí vedci sa zhodujú, že náboženstvo ovplyvňuje spôsob myslenia ľudí a ich svetonázor je často založený práve na náboženstve (tamtiež: 59-60). Keď to vzťahujeme na Európsku úniu a ešte užšie na Európsky parlament, je zrejmé, či a ktorým náboženstvom bude formovaný svetonázor aspoň väčšiny členov Poslaneckého klubu Európskej ľudovej strany - kresťanských demokratov (EĽS) alebo Európskej zjednotenej ľavice - Severskej zelenej ľavice (GUE/NGL), ktorá je spomedzi politických frakcií v EP najviac vľavo a tvoria ju predovšetkým komunistickí poslanci z Grécka, Portugalska, Francúzska, Českej republiky a i. V EP sú zastúpení aj konzervatívni a liberálni politici. Na základe nimi presadzovaných politík sa dá aj bez hlbšieho skúmania stotožniť so závermi Bernadette Hayesovej, že veriaci poslanci sú politicky konzervatívnejší než liberálni (tamtiež: 60-61).

Náboženstvo môže byť a často je zdrojom legitimacy, to je druhý spôsob ako domácu aj medzinárodnú politiku môže ovplyvňovať. Náboženstvo pritom môže poslúžiť vláde na presadenie určitej (zahraničnej či domácej) politiky, rovnako však odporcom nejakej politiky (Fox 2006: 7). Príkladom v domácej politike môže byť nedávny protest 340 000 až 1 milióna protestujúcich proti zámeru socialistického prezidenta Francúzska Hollanda legalizovať homosexuálne manželstvá a adopcie detí takýmito párami (Heneghan 2013), kde niektorí protestujúci s takouto politikou nemôžu súhlasiť vzhľadom na svoju vieru a morálne princípy z nej vychádzajúce; v zahraničnej politike je príkladov niekoľko, napr. „svätá vojna“ legitimujúca v islamskom svete teroristické útoky na ohrozovateľov islamu (Fox 2001: 66).

A napokon náboženské otázky naberajú na medzinárodnom význame, prestupujú hranice jedného štátu. Príkladom môže byť náboženský konflikt, ktorý sa preleje cez hranice, napr. konflikt v provincii Kašmír; rôzne medzinárodné úpravy ľudských, občianskych a politických práv, kde je zmienka o rešpektovaní náboženských práv a slobôd (Fox 2001: 67); otázky kontroly svetovej populácie, kde boli napr. na minuloročnom samite OSN Rio+20 neúspešné snahy zo strany USA a ďalších krajín o pretlačenie termínu „reprodukčné práva“ do záverečného dokumentu o udržateľnom rozvoji, pričom tento termín podľa niektorých krajín je v OSN krycím názvom potratu¹ (Herrmann 2012). Je to väčšinou náboženstvo, ktoré takýmto snahám zvykne zabrániť, a to prostredníctvom ich zablokovania štátmi, kde hrá náboženstvo významnú úlohu. Toto sú len niektoré z mnohých príkladov.

Pri skúmaní miesta kresťanstva ako jedného z piliérov európskej kultúry v politike EÚ však uvedené teoretické východiská nestačia. Európska únia je dnes na tak vysokom stupni integrácie, že sa nedá hovoriť čisto o medzinárodných vzťahoch ako vzťahoch medzi suverénnymi štátmi, na druhej strane doposiaľ nedosiahla tak vysoký stupeň integrácie, že by sa dalo hovoriť o európskom štáte. Je dnes najzložitejšou a najpokročilejšou formou integrácie štátov na svete, inštitúciou sui generis, je špecifickou kategóriou nezapadajúcou ani medzi suverénne štáty, ani medzinárodné organizácie. Špecifické rysy európskej kultúry, jej vývoj a vplyv kresťanstva na ňu a meniaci sa vzťah k náboženstvu si zaslúžia pozornosť a sú nevyhnutné k pochopeniu vzťahu náboženstva a politiky EÚ v súčasnosti a tým k splneniu cieľov práce. Preto sa nasledujúce dve kapitoly zamerajú na dve špecifiká európskej kultúry a politiky: vplyv kresťanstva na európsku kultúru a sekularizmus, ovplyvňujúce európsku politiku dodnes.

¹ Takto sa vyjadrili zástupci Nikaraguy. Delegát Chile vyhlásil, že právo na život nie je zlúčiteľné s termínom „reprodukčné práva“. Ďalšie krajiny, ktoré boli proti tomuto termínu v záverečnom dokumente, boli Rusko, Honduras, Sýria, Svätá stolica, Dominikánska republika a Egypt (viď Herrmann 2012).

1.2 Analýza sociokultúrneho kontextu²

Pre porozumenie miesta náboženstva, konkrétne kresťanského, v súčasnej európskej politike je nevyhnutné zamerať sa aspoň na dve historické súvislosti tohto vzťahu. Ako kresťanstvo ovplyvnilo európsku politiku je možné priblížiť na základe širšieho hľadiska, teda ako ovplyvnilo samu európsku kultúru.³ Druhým špecifickým a relevantným rysom vzťahu európskej politiky a náboženstva je sekularizmus, ktorý sa presadil v európskej kultúre, resp. v západnej, no nerozšíril sa do ostatných a nestal sa tak celosvetovým javom. Tieto dva významné prvky sú rozobraté v nasledujúcich podkapitolách.

1.2.1 *Vplyv kresťanstva na európsku kultúru*

O európskej kultúre ako integrovanom sociokultúrnom systéme môžeme hovoriť od obdobia klasického novoveku, teda od 15. storočia. V tomto období sa zformovala jej hodnotová paradigma (Lehmannová 2010: 57). Hodnotová paradigma je dôležitý koncept, pretože umožňuje identifikovať, ktoré faktory a ako danú kultúru formovali. Zameriam sa konkrétne na to, ako európsku kultúru formovalo kresťanstvo.

Pojem hodnotová paradigma (alebo tiež kultúrne hodnotová paradigma) „umožňuje vysvetliť podstatu a zdroje špecifického charakteru každej jednotlivcej kultúry (sociokultúrneho celku)“ (tamtiež: 40). Umožňuje teda sledovať špecifiká danej kultúry, v našom prípade európskej, a tiež rozdiely, ktorými sa odlišuje od ostatných kultúr. Je to „systém základných princípov, podľa ktorých dané ľudské spoločenstvo interpretuje realitu a orientuje sa v nej“ (tamtiež). Tieto princípy sú veľmi stabilné, tzn. že k ich premene nedochádza zo dňa na deň, ale až po stáročiach či dokonca tisícročiami. Preto je na mieste sledovať tento spôsob orientácie v realite a faktory, ktoré sa podieľali na jeho podobe, aj dnes.⁴ Základná paradigmatická schéma je v európskej

² Analýzou sociokultúrneho kontextu sa rozumie rozbor špecifického kultúrneho prostredia, ktorým je v našom prípade Európa. Každá kultúra je definovaná vo vzťahu ku konkrétnemu ľudskému spoločenstvu, sama o sebe teda neexistuje, musí byť kultúrou konkrétného spoločenstva ľudí. Túto jednotu sociálneho a kultúrneho vyjadruje pojem „sociokultúrny systém“, tzn. že každé ľudské spoločenstvo v ľubovolnom rozsahu od sociálnej skupiny až po celý ľudský rod, potrebuje na svoje prežitie systém výtvorov (materiálnych aj duchovných) – kultúrny systém (Lehmannová 2001 : 25-26). Európu je možné považovať za samostatný sociokultúrny systém, ktorý disponuje svojou hodnotovou paradigmatou (viď ďalej).

³ Hoci mám na mysli predovšetkým západoeurópsku kultúrnu oblasť, ako uvádza Lehmannová (2010: 51), od svojho vzniku až do novoveku sa jednalo o jeden kultúrny útvar, a až od novoveku sa začína vetviť a prepojiť.

⁴ Bližšie k funkciám hodnotovej paradigmy pre život ľudských spoločenstiev viď Lehmannová 2010: 40-42.

kultúre formulovaná „v rámci kresťanského obrazu sveta a neskôr konceptu, ktorý formulovala novoveká európska filozofia“ a obsahuje princípy ako „sloboda človeka, racionalita a nová rola človeka vo svete“. Lehmannová ďalej menuje tri významné faktory, ktoré sa podieľali na formovaní týchto špecifických rysov európskej, resp. západoeurópskej, kultúry. Sú nimi:

1. odkaz antickej kultúry – ako historické východisko európskej kultúry
2. kresťanstvo – ako jej duchovný základ
3. novoveký rozvoj vedy, vedeckého obrazu sveta (tamtiež: 45).

Európska kultúra teda tvorí svojbytný sociokultúrny systém, má svoje špecifické rysy, ktoré sa historicky utvárali a sú stabilné. Vytvorili sa hlavne pod vplyvom troch významných faktorov, pričom jedným z nich je kresťanstvo. Otázkou zostáva, ako sa kresťanstvo podpísalo na podobe európskej kultúry a ktoré princípy jej poskytlo.

Vo svojej svetoznámej práci *Stret civilizácií* sa Huntington zaoberá aj charakteristickými znakmi západnej civilizácie. Západné kresťanstvo pritom označuje za jej „historicky najdôležitejší charakteristický znak“ (Huntington 2001: 68). Hoci hovorí o Západe, teda celej západnej civilizácii, o ktorej možno hovoriť až v období klasického novoveku, platí to predovšetkým o európskej kultúre. Aj Lehmannová považuje za najdôležitejší z faktorov, ovplyvňujúcich profil európskej kultúry v stredoveku, práve kresťanstvo (2010: 58). Jeho rozhodujúca úloha sa prejavila v troch aspektoch: jednak formulovalo nové hodnotové princípy (pre účel tejto práce najvýznamnejší prvok), jednak položilo základy európskeho modelu vzdelanosti⁵ a napokon sprostredkovalo európskej kultúre časť antického odkazu. Zameriam sa na prvý z uvedených vplyvov. Nové hodnotové princípy poskytlo kresťanstvo Európe prostredníctvom filozofie a teológie. Antická a kresťanská filozofia, ktoré sa v období 1. až 5. storočia časovo prekrývali, sa vzájomne ovplyvňovali - otázky kladené antickou filozofiou o úlohe človeka, ľudskej racionalite, poznaní a jeho zmysle, o mravnosti si kladla aj tá kresťanská, čím vlastne preberala z antickej kultúry rovnaké paradigmatické otázky. Odpovede na ne však boli sformulované v rámci kresťanskej teológie (tamtiež).

Antické princípy: racionalita, ľudská aktivita a dobro - formulované gréckou filozofiou – sa teda dostávajú aj do kresťanskej filozofie, vnímajú sa však trochu odlišne. Kresťanstvo zdôrazňovalo vnútorné, duchovné poznanie. Princíp ľudskej aktivity znamenal usilovať sa o dobro, smerovať k dobru, usilovať sa o stretnutie s

⁵ Podrobnejšie viď. Lehmannová 2010: 59-61, Woods 2008: 9-56

Kristom, čím sa človek duchovne rozvíja. Takéto vnútorné, duchovné poznanie, toto úsilie človeka je pravým poznaním a človek sa prostredníctvom neho sám duchovne zdokonaľuje. V tomto rámci je formulovaný aj princíp slobody, ktorý je ústredným princípom a natrvalo sa zakorení v európskej hodnotovej paradigme. Čím viac človek smeruje k dobru, tým je slobodnejší. Princíp slobody má v kresťanstve dve stránky: „jednak sa skrýva v princípe rovnosti ľudí pred Bohom, ... , jednak je obsah slobody chápaný ako vnútorný duchovný rozvoj, duchovné očistenie, mravné zdokonalenie“ (Frankielová 1999: in Lehmannová 2010: 59). Sloboda teda znamenala spojenie ľudského bytia s božským bytím, robiť dobro, podobať sa Bohu, čo sa dalo dosiahnuť žitím podľa Desatora (Ratzinger 2005). O človeku ako bytosti smerujúcej ku slobode prostredníctvom svojho úsilia o dobro pojednávajú všetci významní kresťanskí filozofi a teológovia, predovšetkým sv. Augustín a Tomáš Akvinský. Význam poznania a ľudskej racionality sa v ich dielach nevytráca. Vôľa človeka podlieha rozumovému princípu a je slobodná, tzn. človek sám vedome volí medzi dobrom a zlom, teda úsilím a činmi, ktoré smerujú k Bohu (Lehmannová 2010: 59). Princíp slobody, pretrvávajúci v európskej kultúre dodnes a tvoriaci jeden z jej paradigmatických princípov, teda pochádza z kresťanského učenia o rovnosti človeka pred Bohom. Jeho obsah (princípu slobody) sa síce v ďalšom období a predovšetkým dnes interpretuje odlišne, najmä v súvislosti so zodpovednosťou a mravnosťou, zdôrazňovanými kresťanstvom, to však už prekračuje rozsah odpovede na nami položenú otázku, ktorá sa pýtala na princípy, o ktoré kresťanstvo európsku kultúru obohatilo. Novoveký vývoj predstavoval zásadný zlom v európskej politike a mieste náboženstva v nej. Nasledujúca podkapitola priblíži, akú úlohu zohral v európskej kultúre sekularizmus.

1.2.2 Sekularizmus v európskej kultúre

Sekularizmus podľa Josého Casanovy

Zlom v európskych dejinách v súvislosti so vzťahom politiky a náboženstva znamenali náboženské vojny v prvej polovici 17. storočia, presnejšie ich koniec. Vestfálsky mier z roku 1648 v medzinárodných vzťahoch znamenal, že tie budú záležitosťou svetských vládcov a cirkvi z nich ako faktor bude vylúčená. Tento mier potvrdil princíp „cuius regio, eius religio“, po prvý raz vyjadrený Augšpurským mierom, podľa ktorého o náboženstve poddaných rozhodoval vo svojom štáte zvrchovaný vládca. Ako však uvádza Casanova (2008), toto obdobie sa zároveň mylne

spája s počiatkom moderného sekulárneho demokratického štátu. Výsledkom tohto mieru totiž nebolo, že by náboženstvo z politiky vymizlo, naopak, vzišli z neho moderné náboženské teritoriálne absolutistické štáty. Náboženské konflikty v Európe teda neviedli k sekularizácii, ale naopak ku „konfesionalizácii štátu a teritorializácii náboženstiev a národov“ (tamtiež: 65). Ani toto však nebol v Európe nový fenomén, už vyhostenia španielskych židov a moslimov za čias vládnutia španielskych kráľov v katolíckom Španielsku boli logickým následkom konfesionalizácie štátu a teritorializácie náboženstva, ku ktorým došlo ešte pred spomínanými náboženskými vojnami. Tieto vojny by teda presnejšie mali byť považované za počiatok formovania moderných európskych štátov, nie však sekulárnych demokratických štátov, pretože neboli ani jedno z toho, boli konfesionálne a absolutistické. Výnimkou bolo Poľsko-litovské spoločenstvo, ktoré prijímalo náboženské menšiny aj radikálne sekty z celej Európy (tamtiež).

Sekularizácia nastala neskôr. Ešte predtým, ako ju a jej dôsledky preskúmame, zameriame sa na tri blízke pojmy, ktoré sme spomenuli a ktoré si vyžadujú osvetlenie, sú to *sekulárny*, *sekularizácia* a *sekularizmus*, ako ich definuje jeden z najznámejších sociológov náboženstva v súčasnosti José Casanova (2011). Tento pôvodom španielsky sociológ skúma ich pôvod aj význam, ktorý im v súčasnosti pripisujeme. Ich osvetlenie nám pomôže pochopiť postoj voči náboženstvu, ktorý v súčasnosti v Európskej únii na politickej úrovni prevláda.

*Sekulárny*⁶ môže byť chápaný ako protiklad *náboženského*, ako jeden z dvojice pojmov. Taký bol pôvodný význam, tzn. v počiatkoch modernej doby. Dnes sa však vzťah týchto dvoch kategórií zmenil. Slovom sekulárny sa dnes čoraz viac myslí zahŕňajúci celú realitu, nahradzujúci jej náboženskú sféru, je to „prirodzená realita zbavená náboženstva“ (tamtiež: 55). Túto zmenu vzťahu z rovnocenných pojmov na „oslobodenie“ jedného pojmu od druhého vysvetľuje teória sekularizácie a ospravedlňuje ideológia sekularizmu. Podľa teórie ide o univerzálny, všadeprítomný historický proces (viď nižšie), kým sekularistický svetonázor obhajuje nielen primát sekulárneho pred náboženským, ale aj nahradenie náboženského sekulárnym. Spoločné

⁶ Pôvodom latiské slovo *saeculum* označuje nie presne vymedzený čas a používa sa tiež na označenie obdobia života jednej osoby od narodenia po smrť. Sekulárne je teda všetko, čo má obmedzené trvanie ako život jednej ľudskej bytosti či všetko pozemské, dočasné (Kugler 2011: 59). Tento pojem sa objavil v západnom kresťanstve a nemá žiadnu obdobu ani v ostatných náboženstvách, dokonca ani vo východnom kresťanstve. Až časom sa z neho stal „jeden z dvojice“ náboženský/sekulárny, čo v stredovekom kresťanstve slúžilo na rozlišovanie dvoch svetov: sveta (života) v kláštoroch, kresťanskej dokonalosti a sveta ostatného. Bližšie viď Casanova 2011: 55-60.

majú to, že sú nekritickými a nereflexívnymi ideológiami, nakoľko ignorujú konkrétnu historickosť tohto procesu, oni ho totiž pozdvihujú na úroveň univerzálneho ľudského vývoja. To je chyba, pretože ako uvidíme nižšie, európska sekularizácia nielenže nemá obdobu inde vo svete, dokonca sa nepresadila ani v celom západnom svete alebo len do istej miery. Ani zďaleka sa však nedá hovoriť o univerzálnom, celosvetovom fenoméne, o niečom, kam celé ľudstvo smeruje. Toto vnímanie sekulárneho ako prirodzeného, ako „základu“, a náboženského ako „prídavku“, sa odrazilo aj v sociálnovednej oblasti, kde je to náboženské nutné interpretovať a analyzovať, zatiaľ čo to svetské nie (tamtiež: 56).

Dôležité je rozlíšiť pojem sekulárny v užšom a širšom zmysle. V širšom zmysle tohto pojmu sú sekulárne všetky moderné spoločnosti. Je to sekulárna doba, ktorá nastala potom, čo duchovná sféra stratila svoj podiel na verejnej moci. Podľa Casanovy sú teda všetky moderné spoločnosti sekulárne (v tomto zmysle) a také aj v dohľadnej dobe zostanú (Casanova 2011: 57). V užšom zmysle sa sekulárnym myslí úplne nenáboženský, zbavený náboženstva. Je to realita, ktorá prekonala dualizmus sekulárny-náboženský a v ktorej sú ľudia „uzavretí voči všetkému nadpozemskému mimo sekulárneho imanentného rámu“⁷ (tamtiež). Podľa Casanovy môže práve takáto realita do istej miery predstavovať jeden z možných konečných výsledkov procesu sekularizácie. V moderných spoločnostiach má – podľa prevládajúcich teórií sekularizácie – dochádzať k tomu, že sa „neviera“ stane prirodzenou. Tieto teórie spájajú postupný úpadok náboženstiev a ich praktizovania s rastúcou modernizáciou, tzn. čím modernejšia je spoločnosť, tým by mala byť viac sekulárna a menej náboženská. Tu však narážame na paradox: sú spoločnosti, ktoré sú síce moderné, avšak veriacich tam minimálne neubúda, svoju vieru si zachovávajú. Príklady je možné nájsť v západnej kultúre, konkrétne v Spojených štátoch amerických, ale aj v Južnej Kórei. Naopak v nezápadných krajinách je modernizácia sprevádzaná renesanciou náboženstva. Že by teda bol pokles viery a jej praktizovania kvázi-prirodzeným následkom procesu modernizácie je možno spochybniť. Hoci došlo vo väčšine západoeurópskych štátov k obom javom, neznamená to, že jeden spôsobil druhý. Vysvetlenie bude spočívať v konkrétnej historickej skúsenosti Európy (tamtiež: 58).

⁷ Podľa Charlesa Taylora žijeme v imanentnom ráme, v sekulárnej dobe, v ktorej sa každý z (navzájom poprepletaných) poriadkov - kozmický, sociálny aj morálny - javí vo svojej podstate ako čisto sekulárny, fungujúci „ako keby Boh neexistoval“. Kým napr. vo vrcholnom stredoveku sa viera v Boha považovala za samozrejmosť, dnes sa naopak zdá prirodzená sekularita (Taylor 2007 cit. in: Casanova 2011: 58)

Prečo v západoeurópskych spoločnostiach sprevádzala modernizáciu aj radikálna sekularizácia, zatiaľ čo v americkej či nezápadných spoločnostiach k nej v takej miere nedošlo, vysvetľuje Casanova nadväzujúc na Taylora nasledovne: aby sa sekularita stala prirodzenou, aby sa stala samozrejým postojom, pravdepodobnejšie k tomu dôjde vtedy, keď bude vnímaná nie ako prostý fakt, ale ako „zmysluplný výsledok kvázi-prirodzeného procesu vývoja“ (tamtiež: 59). Slovom Charlesa Taylora (2007 in: Casanova 2011), moderná nevier a neznamena stav prostej absencie viery, ale stav prekonania iracionality viery. Ide o postupnú emancipáciu. V tomto ohľade je úlohou sekularizmu potvrdzovať nadradenosť súčasného moderného sekulárneho náhľadu nad tým náboženským, čiže prekonaným a návrat k nemu považuje za nemysliteľný, znamenal by totiž regresiu, nie progresiu. Sekularizmus ako filozofia dejín a tým ideológia chce z historického procesu sekularizácie, ktorý je charakteristický pre západné kresťanstvo, urobiť univerzálny teleologický proces ľudského vývoja smerom od viery k neviere, od „primitívneho iracionálneho... ..náboženstva k modernej racionálnej... ..sekularite“ (tamtiež). Práve toto vedomie prekonania iracionality viery ako pokrokového smerovania vývoja je podľa Casanovy jedným z kľúčových faktorov rozsiahlej sekularizácie západoeurópskych spoločností, ktorá sprevádzala ich modernizáciu. Európania na svoju vlastnú sekularizáciu nazerajú ako na prirodzený následok ich modernizácie. Casanova konštatuje, že práve prítomnosť či absencia tohto historického vedomia bude rozhodovať o tom, či modernizácia danej spoločnosti bude, resp. nebude sprevádzaná radikálnou sekularizáciou. Kde takéto vnímanie prítomné nebolo (USA, väčšina nezápadných spoločností), tam modernizáciu nesprevádzal úpadok náboženstva, či naopak došlo k jeho oživeniu (tamtiež: 60).

Proces zosvetšňovania – *sekularizáciu* – sa v sociálnych vedách snaží uchopiť teória sekularizácie. Casanova už vo svojom známom diele z roku 1994 rozlíšil tri podteórie, ktoré umožňujú tento proces skúmať oddelene v rámci troch kategórií. Pod prvou podteóriou rozumieme zosvetšňovanie inštitúcií ako štát, veda apod. Pod druhou postupný pokles počtu veriacich, úpadok náboženstva a jeho praktizovania v závislosti od úrovne modernizácie. Napokon tretia podteória stojí na hypotéze, že predpokladom modernej sekulárnej a demokratickej politiky je odsun náboženstva z verejného do súkromného života. Keďže v Európe sú všetky tri procesy historicky navzájom prepojené – cirkevné a svetské inštitúcie sú oddelené, veriacich postupne ubúda a náboženstvo je vytlačené z verejnej sféry do súkromnej - nazeralo sa na ne ako na

navzájom prepojené zložky procesu sekularizácie a modernizácie. V Spojených štátoch taktiež došlo k prvému zo spomínaných troch procesov, avšak nebol sprevádzaný ostatnými dvoma, náboženstvo nezaznamenalo úpadok a nebolo vytlačené do súkromnej sféry. Casanova považuje proces sekularizácie v Európe (latinského kresťanského sveta) za výnimočný prípad daný konkrétnym historickým vývojom a ktorý nebude reprodukován s rovnakými následkami nikde inde vo svete (Casanova 2011: 54-55; 60-61; 64).

Konečne sa dostávame k pojmu *sekularizmus*, ktorý podobne ako predošlé dva nemá jedinú presnú definíciu, ale hneď niekoľko rôznych významov. Sekularizmus môže označovať buď rôzne svetonázory a ideológie – či už reflexívne presadzované, alebo považované za samozrejmé, teda nepodliehajúce kritickej reflexii – súvisiace s náboženstvom, alebo tiež princíp oddelenia sféry štátu od tej náboženskej. Casanova (2011: 66) v tomto zmysle rozlišuje sekularizmus ako ideológiu a ako princíp riadenia štátu. Upozorňuje však na tenkú deliacu čiaru medzi nimi i na to, kedy dochádza k jej prekročeniu, presnejšie kedy sa z nestranného princípu stáva ideológia. To je dôležité mať napamäti, pretože kým princíp sekularizmu má zabezpečiť rovný prístup všetkých občanov – veriacich aj neveriacich – na spravovaní štátu a zabrániť tomu, aby si akékoľvek náboženstvo uzurpovalo moc v štáte, ideológia sekularizmu už taká nestranná nie je. Princíp sekularizmu nevníma náboženstvo ani pozitívne, ani negatívne, nezahŕňa v sebe hodnotenie náboženstva a tým pádom má k nemu neutrálny postoj⁸, má zaručiť demokratickú participáciu všetkých občanov v štáte, veriacich aj neveriacich. Vo chvíli, keď štát začne presadzovať konkrétnu predstavu o náboženstve, hovoríme o ideológii. Odklon od neutrálneho odstupu k pomenovaniu podstaty náboženstva a jeho konkrétnych následkov je „definíčným znakom moderného sekularizmu“ (tamtiež).

Okrem toho môžeme v rámci ideológií odlišiť tieto dva typy: jednak typ vychádzajúci z progresívnej filozofie dejín, ktorá náboženstvo považuje za prekonanú fázu, teda „filozoficko-historický“ typ; jednak taký, podľa ktorého je náboženstvo iracionálnou silou či neracionálnou formou diskurzu, ktorej by mala byť demokratická verejná sféra zbavená, teda „politický“ typ. Kľúčovou otázkou teda je: Ako a kto vymedzí hranicu medzi cirkvou a štátom, medzi náboženskou a politickou autoritou, medzi náboženstvom a politikou? Ak teda sekulárna sféra definuje podstatu a následky náboženstva a to tak, že seba označí za racionálnu a univerzálnu, zatiaľ čo náboženstvo

⁸ K interpretácii „neutrálneho“ viď ďalej.

za iracionálne, netolerantné a tým za hrozbu demokratickej politiky vo chvíli, keď vstúpi do verejnej sféry (tamtiež: 69), hranica sa posunie v jej prospech na úkor náboženstva, ktoré je vytlačené z verejného sféry a štátu dominuje ideológia, nezaručujúca možnosť demokratickej participácie všetkým.

Európsky sekularizmus

Willaime (2010) pokladá laïcité⁹, zvyčajne spájaný s francúzskym sekularizmom, za európsku hodnotu, ktorá sa nemusí vzťahovať len na usporiadanie vzťahu cirkev-štát podľa francúzskeho modelu. Z toho vyplýva, že ak sa jedná o európsku hodnotu, musí byť štátom tvoriacim Európu spoločná. Európsky sekularizmus sa teda nemôže spájať s tým francúzskym. Ako uvádza Willaime (2010: 19), Európu nie je možné budovať aplikovaním jedného špecifického národného modelu na všetky jej štáty, ale musí ísť o kompromis pri zachovaní určitých princípov. Jedným z nich je aj sekularizmus, vyznačujúci sa nie reguláciou náboženstva, ale autonómiou politického a náboženského systému, oddelením občianstva a náboženskej príslušnosti, zaručením slobody vierovyznania aj slobody nemať žiadnu vieru a rešpektovaním ľudských práv. Táto európska perspektíva znamená predovšetkým znovuobjaviť to, že pravé oddelenie náboženského a politického systému nie je v rozpore s rôznymi formami uznania role náboženstva vo verejnej sfére (tamtiež).

V mnohých európskych štátoch nájdeme rôzne formy tohto uznania. Súvisí to s tým, že v nich – na rozdiel od Francúzska – sa autonómia politického systému a demokracia nedosiahli cez konflikt s dominantným náboženstvom, ale práve naopak. V mnohých zohralo náboženstvo pozitívnu úlohu na ceste k demokracii. Túto skúsenosť prinášajú do EÚ predovšetkým krajiny bývalého sovietskeho bloku, ktoré zažili náboženské prenasledovanie počas režimu so štátne presadzovaným ateizmom. Nemecko zažilo dve diktatúry - nacizmus a komunizmus - nepriateľské voči náboženstvám, no cirkvi ich prekcali a po páde režimov boli pripravené ľuďom slúžiť (tamtiež: 20).

Európsky sekularizmus teda musí byť princíp, ktorý zohľadní rôzne skúsenosti európskych štátov a nebude presadzovať jeden národný model na všetky krajiny. Ešte

⁹ Willaime uprednostňuje preklad tohto pojmu ako „sekularita“, ja však ostanem pri preklade „sekularizmus“ v rámci zachovania v tomto texte používanej terminológie a budem rozlišovať medzi princípom a ideológiou. Namiesto princípu by sa však dalo hovoriť o sekularite a namiesto ideológie o sekularizme.

dôležitejšie ako jeho definícia je jeho interpretácia, predovšetkým to, čo znamená byť neutrálny. Uvediem dve protikladné interpretácie¹⁰.

Organizácia sledujúca prejavy netolerancie a diskriminácie voči kresťanom v Európe vychádza z už spomínaného latinského slova *saeculum*, ktoré sa vzťahuje na všetky dočasné, pozemské veci a pozemský život. Preto podľa nej pre kresťana nie je problém uznať sekulárny charakter štátu. Úlohou politikov je postarať sa o dočasný (pozemský) blahobyt občanov, kým úlohou cirkvi je postarať sa o ich večnú spásu, a obidve úlohy by mali byť oddelené. Dôležitá je však interpretácia: podľa tejto organizácie uvedené neznamená, že štát by mal byť bezbožný či protináboženský. Neznamená to ani, že verejná sféra musí byť zbavená akejkol'vek religiozity a napokon táto definícia ani neospravedlňuje vylúčenie náboženských postojov a názorov z verejnej sféry (viď Kugler 2012: 59). Princíp sekularizmu je vyjadrený aj v Novom zákone v evanjeliu podľa Matúša (Mt 22, 21), v Ježišovom výroku: „Dávajte cisárovi, čo je cisárovo, a Bohu, čo je Božieho“.

Európska humanistická federácia definuje sekularizmus raz ako princíp, raz ako vieru. Podľa nej ide o princíp, podľa ktorého v pluralistickej a otvorenej spoločnosti, kde ľudia žijú podľa mnohých odlišných náboženstiev alebo bezbožne, by mali verejné inštitúcie poskytovať neutrálny verejný priestor zaručujúci rovné podmienky všetkým (Európska humanistická federácia 2011: 17). Podľa druhej definície ide o „vieru, že štát a jeho oficiálne inštitúcie by mali byť neutrálne v otázke náboženstva a viery, alebo (v radikálnejšej podobe) že štát by mal byť úplne odlúčený od náboženstva či viery.“ (Európska humanistická federácia 2013). Hoci sa prvá definícia, definícia princípu sekularizmu, od tej kresťanskej veľmi nelíši, líši sa výrazne jej interpretácia, predovšetkým slova neutrálny. V tomto prípade znamená neutrálny, že „verejná debata má byť uskutočňovaná používaním výrazov, ktorým všetci rozumejú a má byť založená na princípoch, na ktorých sa všetci zhodnú“ (tamtiež). Podľa sekularistov je teda neutrálna verejná sféra taká, ktorá je zbavená náboženských postojov a názorov. Náboženské argumenty by podľa nich v debatách o verejnej politike „nemali mať žiadnu váhu“ (viď komentár D. Pollocka in Európska humanistická federácia 2011: 17). Ich sekularizmus ďalej nepripúšťa možnosť oficiálneho náboženstva v štáte. Neutrálnosť či nestrannosť tu znamená, že vo verejnej sfére môžu v politickej diskusii ako argumenty zaznieť len tie, ktoré nevychádzajú z viery v Boha, pretože tú sekularisti

¹⁰ Náboženská, konkrétne kresťanská, a nenáboženská či protináboženská

neuznávajú a tak neakceptujú ani argumenty z nej vychádzajúce. Veriaci sú tak de facto vylúčení z verejných diskusií, keďže musia svoje argumenty prispôbiť jazyku sekularistov, zatiaľ čo oni tak urobiť nemusia. Nemožno tu hovoriť o neutrálnosti, takýto sekularizmus zvýhodňuje jedných a vylučuje druhých, rovnaké podmienky tu nie sú zaručené.

Všetky uvedené definície sekularizmu sa takmer zhodujú. Ich interpretácia toho, čo znamená neutrálna politická moc, sa však výrazne líši. Pre účel tejto práce tak definujem sekularizmus nasledovne. Je to princíp, ktorý zaručuje oddelenie náboženskej a politickej autority, zabráňujúci tomu, aby si akékoľvek náboženstvo uzurpovalo politickú moc. Tento princíp je spojený s neutrálnou verejnou sférou, ktorá neznamená zbavená náboženstva, ale môžu v nej vystupovať a hájiť názory veriaci aj neveriaci. Politická autorita môže uznávať špecifické postavenie a rolu určitej náboženskej autority, pokiaľ zároveň zaručuje náboženskú slobodu - slobodu veriť, zmeniť vieru či nemať žiadnu vieru. Sekularizmus ako ideológiu vymedzil Casanova podrobne, rozlišujúc jej dva typy – filozoficko-historický a politický – preto ich definíciu preberiem.

Vďaka tomuto rozlíšeniu na princíp a ideológiu tak budeme môcť zhodnotiť, ktorý sekularizmus v európskej politike prevláda. Ešte pred samotnou analýzou dokumentov EÚ, diskusií o nich a stanovísk skupín EP aj vyjadrení jednotlivých politikov v nasledujúcej časti priblížim niekoľko sociologických výskumov, ktoré ukazujú, ako Európania vnímajú náboženstvo. Keďže dokumenty a vyhlásenia európskych politikov sú tiež len „produktom Európanov“, môžu byť k čo najpresnejšiemu vysvetleniu ich postoja nápomocné.

Európania a náboženstvo

Cieľom tejto časti nie je podať štatistiky o tom, koľko je v Európe veriacich a neveriacich, hoci zmieni aj to, ale predovšetkým vystihnúť, ako Európania vnímajú náboženstvo a prečo. Podrobné dotazovanie ľudí z rôznych častí sveta realizuje nemecký *Leibniz Institut for the Social Sciences* v rámci programu *International Social Survey (ISSP)*. V súčasnosti sú posledné údaje dostupné z roku 2008 a jedná sa o celkovo tretie dotazovanie na tému náboženstva (prvé začalo v 1991, druhé o 7 rokov neskôr). Z databázy zahŕňajúcej rôzne krajiny sveta som vyseletoval len súčasných dostupných členov EÚ, teda 19 krajín. O vypovedacej hodnote výsledkov sa síce dá diskutovať, predovšetkým vzhľadom na rozdiel vo výsledkoch v rovnakých kategóriách

v rámci rôznych dotazovaní¹¹, avšak jedná sa pravdepodobne o najpodrobnejšie dotazovanie v tak širokom geografickom zábere na tak úzko vymedzenú tému¹², inak povedané nič lepšie a prepracovanejšie v súčasnosti nemáme.

Na získanie približnej predstavy podielu veriacich v EÚ môžeme použiť jednak spomínaný prieskum ISSP 2008¹³ alebo Eurobarometer z roku 2010. Hoci sa obdobie a dotazovaný počet krajín líši len nepatrne¹⁴, rozdiel vo výsledkoch je výrazný. Kým údaj Eurobarometra hovorí o 52 % veriacich v Boha v EÚ 25 (Európska komisia 2010: 9), podľa ISSP verí v Boha 65,5 % (ISSP 2008) obyvateľov Únie. Na základe týchto štatistík sa dá konštatovať snád' len toľko, že v EÚ tvoria veriaci ešte stále väčšinu.

Ako som už uviedol, pozornosť bude venovaná tomu, ako Európania náboženstvo vnímajú a čo to môže znamenať. Z prieskumu ISSP vyplýva, že veriaci sú podľa 79,3 % Európanov príliš netolerantní a podľa 75,4 % Európanov náboženstvo prináša konflikty. Náboženstvo teda 3 zo 4 Európanov spájajú s **netoleranciou a konfliktom**. Vysvetliť takýto vysoký podiel môže niekoľko faktorov. Môže sa spájať s dobou po 11. septembri 2001 a „stretom islamu a Západu“, s takmer každodenným informovaním o samovražedných atentátoch v moslimských krajinách, predovšetkým v Iraku medzi menšinovými sunnitmi a väčšinovými šiitmi, o útokoch moslimov v Pakistane či Egypte na miestne kresťanské minority, ale tiež s formuláciou otázky a identitou Európanov.

Ad obdobie po 11. septembri. Je nepochybné, že útok na Svetové obchodné centrum v New Yorku a následný vývoj sa podpísali na vnímaní Európanov ohľadom náboženstva. Casanova (2008: 65) však poukazuje na to, že takéto vnímanie bolo u Európanov prítomné aj pred týmto útokom. Odvolávajúc sa na ISSP prieskum o náboženstve z roku 1998, tvrdí že už vtedy bolo vnímanie náboženstva ako netolerantného a zdroja konfliktov v Európe rozšírené. S tvrdením, že náboženstvo prináša skôr konflikt ako mier vtedy súhlasilo 69,5 % Európanov (ISSP 1998). V každej západoeurópskej krajine zase viac než 2/3 respondentov odpovedalo, že náboženstvo je netolerantné (Casanova 2008: 66).

Vo svojej stati z roku 2008 rozoberá Casanova, prečo takto Európania odpovedali. Poukazuje na to, že sa nemohli opierať o historické argumenty, aspoň nie o nedávne 20.

¹¹ Napr. rozdiely výsledkov tejto štúdie a národného sčítania ľudu v oblasti náboženstva

¹² Napr. slovenská verzia dotazníka pozostáva zo 40 otázok o vzťahu dopytovaného k náboženstvu

¹³ Údaje zbierané v priebehu rokov 2008 a 2009.

¹⁴ Údaj Eurobarometra zahŕňa EÚ 25, kým ISSP spomínaných 19. Výsledky sú však porovnateľné. ISSP nezahŕňa jednak malé krajiny, ktoré výsledné percento veľmi neovplyvnia, jednak sú to extrémny, teda najviac náboženskú Maltu a najmenej náboženské Estónsko, a tiež ostatné v rôznej miere náboženské krajiny.

storočie. To síce bolo plné krvavých konfliktov, najväčších konfliktov v dejinách, no žiadny z nich nebol motivovaný nábožensky, náboženskou netoleranciou či fanatizmom. Dodáva, že to všetko boli skôr moderné sekulárne ideológie, ktoré stáli v pozadí či už prvej svetovej vojny, boľševickej revolúcie, druhej svetovej vojny a stalinistickému teroru, gulagov, atď. Európania teda zámerne prehliadajú „nepohodlné fakty“ 20.storočia plného krvavých vojen a ich miliónov obetí spôsobených sekulárnymi ideológiami a radšej sa obzerajú d'aleko späť do histórie za náboženskými vojnami raného novoveku, aby opodstatnili svoje pocity z náboženstva ako zdroja konfliktov. Podľa Casanovy to môže slúžiť k upevneniu prevsedčenia o progresívnom napredovaní Európanov v sekulárnej modernite, ktorí sa dokázali vymaniť z pre-moderného náboženstva spôsobujúceho konflikty a mier im zabezpečuje sekulárne oddelenie náboženstva a politiky (tamtiež: 67).

Výpoveďou o netolerancii sa podľa Casanovy môžu Európania vymedzovať voči dvom skutočnostiam: buď voči svojej netolerantnej minulosti, alebo voči inému náboženstvu, ktoré považujú za netolerantné, málokto totiž považuje za netolerantného samého seba. Predpokladá totiž, že ak dotazovaní Európania hovoria o netolerancii náboženstva, nemyslia tým seba, ale netoleranciu druhých – teda Moslimov, poprípade svoju vlastnú západnú minulosť, v ktorej hralo náboženstvo významnú úlohu, ale ktorú už „našťastie“ prekonal (2008: 66).

Ad formulácia otázky a identita. Odpovede, ktoré ako sme videli nesúvisia výlučne s obdobím po 11. septembri, mohli byť ovplyvnené aj formuláciou otázky a jej interpretovaním vzhľadom na vlastnú identitu. Napríklad slovenská verzia dotazníka sa pýta, do akej miery dotazovaný súhlasí s nasledujúcim tvrdením: „Keď sa rozhliadneme okolo seba, vidíme, že náboženstvá vnášajú do sveta viac konfliktov ako mieru.“ (Medzinárodný výskum ISSP na Slovensku 2008: 11). Otázkou je, kam sa dotazovaný pozerá, keď sa má pozeráť do sveta. Je to za hranice svojho vlastného štátu alebo za hranice EÚ? Ako ukazujú štatistiky Eurobarometra z roku 2010 a výskumy (napr. Risse 2010), identita nemusí byť len jedna, a mnohí Európania majú popri národnej identite aj európsku, hoci ako druhoradú, a preto je možné, že dotazovaní Európania mali na mysli skôr ostatné náboženstvá, nie kresťanstvo. Navyše na otázku, ako vnímate príslušníkov konkrétnych náboženstiev, odpovedalo v roku 2008 len 3,2 % osôb, že ich vzťah ku kresťanom je negatívny. Pričom ku moslimom má takýto postoj 32 % opýtaných (ISSP 2008).

Uvedené štatistiky ukazujú, že väčšina Európanov vníma náboženstvo ako niečo netolerantné, prekonané, čo vo verejnej sfére nemá miesto, poprípade spôsobujúce konflikty. V nadväznosti na predchádzajúce teoretické východiská a štatistiky naznačujúce postoj Európanov k náboženstvu sa v nasledujúcej kapitole zameriam na ich prejavy v súčasnej európskej politike, keď išlo o kresťanstvo, konkrétne pri vyjednávaní o znení preambuly Charty základných práv EÚ (podkapitola 2.1), pri vyjednávaní o preambule Návrhu Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu (podkapitola 2.2), pri vypočutiach kresťanských kandidátov na post v Európskej komisii (podkapitola 2.3), a napokon pri ďalších nedávnych prípadoch v európskej politike súvisiacich s kresťanstvom (podkapitola 2.4).

2 Kresťanstvo v politike EÚ

Táto kapitola sa zameria na miesto kresťanstva v politike EÚ vyjadrené prostredníctvom jej oficiálnych dokumentov, postojov jej vrcholných predstaviteľov v jednotlivých inštitúciách. Analyzovať bude jednak dokumenty ako Charta základných práv (ďalej tiež len Charta), Návrh Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu (ďalej tiež len Návrh Ústavy), stanoviská, pozmeňovacie návrhy k nim podané a diskusiu, ktorá sa pri ich pripravovaní viedla; a tiež záznamy z verejných vypočutí kresťanských kandidátov na post v Európskej komisii a písomné hodnotenia týchto kandidátov od jednotlivých skupín EP a tiež postoje predstaviteľov týchto skupín k nim. Na záver uvedie niekoľko nedávnych príkladov, ktoré s miestom kresťanstva v politike EÚ súvisia.

2.1 Charta základných práv EÚ – vyjednávanie o preambule

2.1.1 Pozadie vypracovania Charty

Rozhodnutie spísať Chartu základných práv EÚ padlo na zasadnutí Európskej rady (ďalej tiež ER) v Kolíne v roku 1999. Hlavy štátov a vlád v jej záveroch uviedli, že práva platné na unijnej úrovni treba upevniť v jednom dokumente - v charte - a tým ich viac zviditeľniť. Svoje rozhodnutie bližšie špecifikovali v prílohe záverov, kde sa uvádza, že ochrana základných práv je zakladajúcim princípom Európskej únie a zároveň nevyhnutným predpokladom jej legitimacy (Závery Európskej rady 1999). Keďže integrácia v devedesiatych rokoch vykazovala silnú dynamiku a snaha o legitimitu Európskej únie bola do istej miery prítomná už začiatkom 70. rokov (Schönlau 2005: 2), v tomto období sa stala ešte relevantnejšou. A pre európskych lídrov bolo práve spísanie a zviditeľnenie základných práv kľúčom k väčšej legitimitě EÚ. Charta teda mala okrem praktickej úlohy posilnenia práv občanov EÚ voči jej inštitúciám aj symbolickú úlohu, a to „vytvoriť európske povedomie a kolektívnu identitu definovaním, inštitucionalizovaním a zviditeľnením [jej] konštitutívnych noriem“ a taktiež položiť základy pre prípadnú európsku ústavu (Lerch 2003: 2). Kolínsky mandát, ako sa tomuto rozhodnutiu hovorí, navrhoval utvorenie zoskupenia, ktoré by vypracovalo návrh Charty a tvoriť ho mali zástupcovia hláv štátov a vlád, predsedu Európskej komisie, ale tiež členovia národných parlamentov a Európskeho

parlamentu. Návrh mal byť hotový pred decembrovým zasadnutím ER v roku 2000 (Závery Európskej rady 1999).

Podľa Schönlaua predstavuje vypracovávanie návrhu Charty významný medzník na ceste k legitimitě EÚ, a to preto, že tento proces priniesol debatu, ktorá dovtedy nemala obdobu a ktorá odhalila zhody aj rozpory panujúce v tom čase v EÚ ohľadom hodnôt a práv (Schönlau 2005: 5). Práve jednému z týchto rozporov sa venuje nasledujúca podkapitola. Vypracovanie návrhu Charty totiž zahŕňalo aj vypracovanie znenia jej preambuly a hoci sa v tom čase o Charte uvažovalo len ako o politickej deklarácii, resp. nebolo jasné či a ako ju bude možné zahrnúť do zmlúv, nezhoda ohľadom znenia tejto jej symbolickej časti riskovala zablokovanie už dovtedy dohodnutých ustanovení Charty (Bellamy, Schönlau 2003: 26).

Spôsob vypracovania Charty sa do dejín EÚ zapísal ako „metóda konventu“, neprebiehala to teda formou medzivládnej konferencie, ako bolo dovtedy zvykom. Konvent bol zložený z:

- 15 zástupcov hláv štátov a vlád
- 1 zástupcu predsedu Komisie
- 16 zástupcov z Európskeho parlamentu
- 30 zástupcov z národných parlamentov (po dvoch z každého štátu vtedajšej EÚ 15-ky).

Konventu predsedal bývalý prezident Spolkovej republiky Nemecko Roman Herzog a jeho predsedníctvo, ktoré vypracovávalo návrhy znenia Charty, tvorilo 5 členov. Okrem toho mal svojich pozorovateľov z Rady Európy a Súdneho dvora EÚ a prizvaní boli aj zástupcovia Výboru regiónov, Hospodárskeho a sociálneho výboru a Európsky ombudsman (Európsky parlament -). Charta bola podľa plánu slávnostne vyhlásená na Nicejskom samite 7. decembra 2000.

Vzhľadom na povahu a zloženie konventu ho možno považovať za - slovami Lerchovej (2003: 4) – „vysoko inštitucionalizovaný proces verejného politického diskurzu“. Konvent predstavuje organizačnú platformu, ktorá je vhodná pre výskum, keďže umožňuje prístup k relevantným účastníkom politického diskurzu, v prípade tohto Konventu išlo o politické elity. Podľa Lerchovej tak Konvent predstavuje – vzhľadom na zastúpenie predstaviteľov z celého politického spektra, národnej aj nadnárodnej úrovne – „európsky mikrokosmos“ (tamtiež).

2.1.2 Vyjednávane o znení preambuly Charty

Znenie preambuly Charty bolo predovšetkým otázkou vyjadrenia Európy ako „spoločenstva hodnôt“. Preambula mala vysvetliť dôvod vypracovania Charty. S potrebnosťou preambuly neboli stotožnení všetci členovia konventu, nemecký poslanec Bundestagu Altmaier na to upozornil vzhľadom na prípadné začlenenie Charty do zmlúv EÚ¹⁵, ktoré už preambulu obsahujú a mohlo by tak dôjsť k zbytočnému „zaplaveniu“ preambulami (Schönlau 2005: 102). Nakoniec však prevážili argumenty zástancov preambuly v Charte. Prvým vážnejším rozporom bolo, či v nej odkazovať na historické korene základných práv v Európe, ktoré súviseli aj, ako vyplýva z podkapitoly 1.2.1, s kresťanským dedičstvom. Oponenti však poukazovali na ich nadčasovosť a univerzálnosť¹⁶ (tamtiež), čo je bezpochyby pravda, rovnako ako to, že ich kolískou je európska kultúra a majú svoj pôvod v kresťanskom učení.

Najväčšie rozpory počas vyjednávania členov Konventu o formulácii preambuly nevyvolali samotné hodnoty a princípy v nej vyjadrené, ale ich „zakorenenosť, resp. náboženská tradícia“. To, čo malo posilniť spoločnú základňu hodnôt Európy, sa nakoniec paradoxne stalo najviac rozdeľujúcou otázkou (Schönlau 2005: 105). Zameriam sa konkrétne na debaty a argumentácie politikov – členov konventu – ktoré predchádzali záverečnej podobe znenia preambuly a pokúsim sa vystihnúť, ako sa v nich prejavil sekularizmus, charakterizovaný v podkapitole 1.2.2.

Prvá debata o podobe a obsahu preambuly sa konala v dňoch 11. a 12. mája 2000. Nemecký národný poslanec, kresťanský demokrat Altmaier navrhol, že v preambule by mal byť vyjadrený špecifický európsky obraz človeka, okrem iného poznačený kresťanskou a západnou tradíciou. Z tejto tradície pochádzali aj princípy, ktoré boli v preambule explicitne vyjadrené, teda demokracia, solidarita, rovnosť pred zákonom a právny štát. S tým však nesúhlasil francúzsky národný poslanec, socialista Loncle, ktorý odmietal akékoľvek odvolávanie sa na náboženstvo v preambule s odôvodnením, že nežijeme „v roku 1950“. Poslanec EP z vtedajšej Únie pre Európu národov Berthu na tento argument reagoval tým, že „Boh je starší ako 50 rokov.“ Zaznelo aj odmietnutie odvolávania sa na náboženstvo s odkazom na multikultúrnosť (socialistický poslanec EP Van den Burg). Aj poslanec EP za Európsku ľudovú stranu Cederschiöld a liberálny člen fínskej vlády Nikula boli proti zmienke o konkrétnom náboženstve. Výsledkom

¹⁵ Vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti sa k nej Charta pripojila a stala sa tak súčasťou zmlúv.

¹⁶ Podľa nich by odkaz na kresťanské dedičstvo túto nadčasovosť a univerzálnosť spochybňoval (Schönlau 2005: 102).

týchto diskusií bolo, že v prvom návrhu preambuly zo 14. júla 2000, vypracovanom 5-členným predsedníctvom konventu, **chýbalo akékoľvek odvolanie sa na či zmienka o náboženstve** (Triebel 2003b: 79).

V prvej diskusii vidieť, že sekularizmus mal prednosť pred historickou presnosťou. Argument, že už nežijeme v roku 1950¹⁷, korešponduje s Casanovovým poňatím európskeho sekularizmu, v ktorom vládne presvedčenie o progresívnom napredovaní európskej kultúry, prekonaní náboženstva ako iracionálnej sily, ktorá svoje miesto vo verejnej sfére už viac nemá. Francúzsky poslanec Loncle považoval za nutné dodržať princíp laïcité, ako je zakotvený v jeho národnej ústave, aj na európskej úrovni, a to aj napriek tomu, že v ústavách iných európskych krajín táto interpretácia nie je, či dokonca majú explicitný odkaz na Boha, napr. Nemecko má priamo v Základnom zákone zmienenu „zodpovednosť pred Bohom“. Čo je však už z tejto prvej diskusie zrejmé, že bola predovšetkým politická a prevládali v nej osobné presvedčenia nad snahou o čo najpresnejšie historické vyjadrenie jedinečnosti európskej kultúry. Tú sformovalo niekoľko prvkov, pričom tri historické etapy sa považujú za najdôležitejšie. Nespomenutím niektorej z nich by dochádzalo k nepresnosti. Foriem, ako ich vyjadriť, aby boli dostatočne zrejmé, je mnoho, no úplne z nich ktorúkoľvek vynechať by znamenalo popierať historické fakty.

V nadväznosti na to viedol Konvent o 5 dní neskôr ďalšiu diskusiu, v ktorej sa opäť objavili požiadavky na zahrnutie odkazu na duchovné korene EÚ, tentokrát však nevyvolali až také kontroverzie. Nemecký poslanec z SPD Meyer navrhol, aby bolo na začiatku preambuly zdôraznené, že EÚ je okrem hospodárskeho spoločenstva aj spoločenstvom hodnôt. Europoslanec z ELS Friedrich žiadal spomenúť židovsko-kresťanské a humanistické korene, kým grécka národná poslankyňa Benaki-Psarouda sa vyslovila za zdôraznenie európskych morálnych základov, predovšetkým grécko-rímskej a kresťanskej tradície. Zástupca írskej vlády Hayes tiež podporoval tieto návrhy na doplnenie odkazu na duchovné korene EÚ (Triebel 2003b: 80).

Ako uvádza Schönlau (2005:103), rozpory, ktoré nasledovali, súviseli s rozhodnutím predsedníctva konventu viesť posledné kolo diskusií, pred záverečnou debatou v pléne, v rámci jednotlivých delegácií, tzn. osobitne zástupcovia štátov, poslanci EP a taktiež zástupcovia z národných parlamentov. Diskusie o úlohe

¹⁷ Toto obdobie sa spája s počiatkami Únie a jej otcami-zakladateľmi: Monnetom, Schumanom, Adenauerom a De Gasperiim (Weiler 2007: 144), ktorí sami boli kresťanmi – katolíkmi, hoci Monnet nebol oddaným katolíkom ako zvyšní traja. Porovnaj tiež Risso 2010: 93 a Beck 2003.

náboženstva sa tak namiesto presviedčania prostredníctvom deliberácie, charakteristickej pre verejné plenárne zasadnutia Konventu, niesli v znamení tradičných ideologických a národných rozporov, ktoré boli následne sprostredkované predsedníctvom (tamtiež).

Na osobitných zasadnutiach delegácií EP a národných parlamentov 11. a 12. septembra 2000 sa opäť zdôrazňovali požiadavky na náboženský odkaz. V EP sa z diskusie o odkaze na európske náboženské dedičstvo stal ideologický boj medzi predovšetkým nemeckými kresťanskými demokratmi na jednej strane a francúzskymi a talianskymi členmi sociálnej demokracie na druhej. Prví žiadali konkrétny odkaz na „kresťanstvo“, „židovsko-kresťanskú tradíciu“ či „zodpovednosť pred Bohom“ (nemecký poslanec EP za EĽS Mombauer). Oponenti akejkol'vek zmienky o náboženstve namietali, že odkaz na kresťanstvo či židovsko-kresťanskú tradíciu by si vyžadoval spomenúť aj islam, ktorý tiež ovplyvnil európsku kultúru, či dokonca spomenúť „nekonečný počet ďalších náboženských aj nenáboženských smerov, aby nedošlo k nespravodlivej diskriminácii“ (Schönlau 2005:104).

Tu sa však treba zamerať na argumenty oboch delegácií. Vzhľadom na to, že kresťanstvo vzniká v lone judaizmu (Lehmannová 2010: 53) a sám Ježiš bol Žid, „židovsko-kresťanská tradícia“ by význam kresťanstva v európskej kultúre nijak nerelativizovala, naopak kresťanské korene Európy by vystihovala presnejšie. Avšak podmieniť zmienku o kresťanstve zmienkou o islame a ďalších nespočetných náboženských a nenáboženských tradíciách sa už tejto chyby dopúšťa. Preambula, ktorá má podľa niektorých v rámci celého dokumentu kľúčový význam pri formovaní spoločnej identity (viď nižšie), mala vyjadriť špecifickú povahu európskej kultúry. Každá kultúra sa vyvíjala pod vplyvom rôznych faktorov, pričom niektoré z nich sú významné, iné menej. Akademici a historici sa zhodujú na tom, že kresťanstvo je jedným z najvýznamnejších faktorov, ovplyvňujúcich európsku kultúru, spolu s antickým odkazom a modernou vedou. Islam, ktorý Európe v stredoveku sprostredkoval časť antického odkazu (Lehmannová 2010: 60), mal pri formovaní jej základov nepochybne svoj vplyv, porovnávať ho však s kresťanským vplyvom na Európu by podľa mňa nezodpovedalo realite. Obava z údajnej diskriminácie islamu a ďalších náboženských a nenáboženských tradícií explicitným spomenutím (židovsko-)kresťanskej tradície je tak skôr výrazom politickej korektnosti, než opodstatnenou obavou o krivdení spomínaným tradíciám.

Schönlau ďalej uvádza, že oponenti odkazu na náboženstvo poukázali na „náboženské vojny v minulosti a súčasné sektárske násilie ako dôkaz rozdeľujúcej úlohy náboženstva v európskych dejinách“ (Schönlau 2005: 104). Keďže úlohou preambuly bolo aj vytvoriť pocit súnaležitosti Európanov, spájať namiesto rozdeľovať, tak podľa tejto logiky v nej náboženstvo nesmelo byť prítomné. Opäť však treba zvážiť, či z dávnej minulosti - náboženské vojny z počiatku novoveku a kresťanský stredovek – sú v súčasnosti aktuálnejšie princípy ako sloboda, ktoré z kresťanského učenia pochádzajú, alebo 450 rokov staré náboženské vojny, po ktorých nasledovali mnohé „sekulárne“, predovšetkým v 20. storočí, ktoré sa v preambule nespomínajú a ktoré podstatnejšie ovplyvnili zahájenie integračného procesu v Európe koncom 40. a začiatkom 50. rokov. Argument o súčasnom sektárskom násilí v Európe je príliš všeobecný, nie je jasné, aké násilie a kde v Európe sa ním myslí. V súčasnosti sa o ňom ako o vážnom probléme Európy hovoriť nedá.

Uvedené požiadavky sa napokon pretavili do pozmeňovacieho návrhu delegácie EP v znení „humanistické, kultúrne a náboženské dedičstvo“, čo sa v porovnaní s predchádzajúcou formuláciou bez akejkolvek zmienky o náboženstve dá považovať za úspech jej zástancov. Urovnanie tohto sporu, ktorý bol spomedzi delegácií najostrejší práve v EP, bolo umožnené prostredníctvom „balíkovej dohody“ medzi ľavicou a pravitou v EP (Podrobnejšie vid' cit.d.: 106). A keďže v delegácii národných parlamentov zazneli požiadavky podobné, predsedníctvo konventu ich prevzalo do návrhu Charty zo 14. septembra, ktorého preambula znela: „*Vychádzajúc z kultúrneho, humanistického a náboženského dedičstva, sa Únia zakladá na...*“ (Triebel 2003b: 81-83; Schönlau 2005: 103).

Tento návrh, hoci už neopomínal vyše tisícročné obdobie európskej kultúry, aj keď stále neformulujúc ho explicitne, však nebol prijateľný najmä pre predstaviteľa francúzskej vlády¹⁸, a to z dôvodu nezlúčiteľnosti jeho znenia s francúzskou ústavou, v ktorej je sekularizmus princípom, na ktorom stojí francúzska demokracia. Guy Braibant¹⁹ predsedníctvu naznačil, že zablokuje akýkoľvek návrh Charty, ktorej preambula bude obsahovať slovo „náboženstvo“ (Schönlau 2005: 104). A tak hrozilo zablokovanie celého procesu kvôli zneniu preambuly, hoci mnohé iné ustanovenia už boli dohodnuté. Deň pred záverečným plenárnym zasadnutím konventu 26. septembra

¹⁸ Tá v tom čase predsedala Rade EÚ, a tak bol jej zástupca aj jedným z členov predsedníctva konventu.

¹⁹ Braibant bol už od svojich 17 rokov členom Francúzskej komunistickej strany (Stevens 2008), jeho osobné názory sa nepochybné odrazili na pozícii, ktorú v konvente v tejto súvislosti presadzoval.

2000 ešte došlo v rámci diskusie delegácie národných parlamentov k ďalšej výmene odlišných názorov. Podľa luxemburského socialistického poslanca Fayota sa mal náboženský odkaz z preambuly opäť odstrániť, pretože sa jednalo o „Chartu budúcnosti“. Grécki predstavitelia boli proti (Benaki-Psarouda, Apostolidis), považujú ho za dôležitý a za zdroj inšpirácie. Naproti tomu socialistický poslanec z Portugalska Barros Moura vylučoval odkaz na náboženstvo kvôli tomu, že EÚ stojí na princípe sekularizmu. Nemecký poslanec Altmaier namietal, že slovo náboženský patrí do preambuly rovnako ako slovo humanistický. Na to reagoval belgický socialistický politik Lallemand, že celý rad náboženstiev bojoval z historického hľadiska po dlhú dobu proti základným a ľudským právam. Napokon predstaviteľ vtedajšieho stredoeurópskeho talianskeho zoskupenia Olivovník, Andrea Manzella, navrhol nahradiť slovo náboženský duchovným dedičstvom (Triebeľ 2003b: 87).

Uvedené argumenty socialistických poslancov zodpovedajú sekularizmu ako ideológii - kým prvý považoval náboženstvo za minulosť, prvok, ktorý v Charte budúcnosti nemá byť prítomný, druhý pokladal odkaz na náboženstvo v nej za nezlučiteľný so sekularizmom. Princípu sekularizmu však takýto odkaz neodporuje.

V delegácii EP takisto hrozilo zablokovanie, keďže vzájomné ústupky pravice a ľavice boli prezentované vcelku, tzn. že navrhované znenie mohlo všetkých 16 predstaviteľov buď prijať, alebo odmietnuť. So znením však nesúhlasili hneď dvaja (Schönlau 2005: 105), no ešte pred záverečným rozhodnutím prišlo predsedníctvo konventu s novým znením preambuly, v ktorom bolo slovo náboženské nahradené slovom duchovné, k čomu síce opäť mali výhrady aj odporcovia aj zástancovia zmienky o náboženskom dedičstve - podľa prvých bolo spomínanie náboženstva „spiatočnicke“ a toto dedičstvo nebolo v skutočnosti až také spoločné, podľa druhých zase „duchovné“ znamenalo až príliš veľké oslabenie pôvodného „kresťanského“, ktoré bolo už beztak oslabené na „náboženské“ (tamtiež) - toto znenie sa však napokon stalo riešením, no nie konečným. Traja kresťanskí demokrati v EP – dvaja nemeckí a jeden Holanďan - tvrdili, že slovo „duchovné“ by mohlo byť v rôznych jazykoch interpretované odlišne, keby k nemu nebolo pridané slovo „náboženské“. Nemeckým kresťanským demokratom sa podarilo presadiť toto doplnenie a tak bola konečným riešením lingvistická segregácia (tamtiež: 105-106). Druhá veta každej jazykovej verzie preambuly Charty okrem nemeckej znie:

*Pamätajúc na svoje duchovné a morálne dedičstvo, je Únia založená na...,
kým tá nemecká:*

*Pamätajúc na svoje duchovne-náboženské a morálne dedičstvo, je Únia
založená na...*

Čiastkové zhodnotenie

Čo sa týka Casanovových príčin sekularizácie v Európe, vedomia o prekonaní náboženstva a progresívnom smerovaní európskej kultúry, spájania náboženstva s náboženskými vojnami raného novoveku, v politickom diskurze počas vyjednávania konventu o preambule pozorujeme argumenty, ktoré z tohto vedomia vychádzajú. Jedná sa predovšetkým o argumenty socialistov, či už poslancov národných parlamentov, Európskeho parlamentu alebo predstaviteľov vlád. V ich argumentácii zazneli obavy z nožnej diskriminácie iných náboženstiev, multikultúrny charakter Európy, náboženské vojny minulosti, konfliktný charakter náboženstva dlhé roky bojujúceho proti ľudským právam či súčasné sektárske násilie ako prekážky spomenutia náboženstva v preambule. Ich predstava sekularizmu zodpovedá ideológii, ktorá náboženstvo z verejnej sféry vytláča, nie neustrannému princípu.

Predstavitelia prevažne kresťansko-demokratických strán, skupín a vlád zdôrazňovali kresťanstvo ako zdroj hodnôt a chceli zahrnúť grécko-rímsku, židovsko-kresťanskú a humanistickú tradíciu v znení preambuly. Ich predstava sekularizmu zodpovedá princípu, ktorý nevyžaduje verejnú sféru úplne zbavenú náboženstva.

Jedným z rozhodujúcich faktorov bolo vyjadrenie predstaviteľa francúzskej vlády Braibanta, že nepodpíše Chartu, ktorá bude obsahovať odkaz na náboženstvo. Značne sa tak zúžil priestor pre kompromis a francúzska interpretácia sekularizmu sa stala jedinou prípustnou. Pri zostavovaní Charty sa tak nepresadil neutrálny princíp sekularizmu, ako sme ho definovali v predošlej kapitole, ale ideológia sekularizmu, ktorá vylučovala prítomnosť náboženstva v európskom dokumente v časti, v ktorej bola jeho prítomnosť opodstatnená.

2.2 Návrh Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu – vyjednávanie o preambule

2.2.1 Pozadie vypracovania Návrhu Ústavy

Zárodky myšlienky spísania ústavy pre Európsku úniu siahajú až k zmluve z Nice, ktorá však - hoci mala pripraviť Úniu na rozšírenie a reagovať na potreby inštitúcií – nechala mnoho otázok nevyriešených. Prehlásenie o budúcnosti Únie, tvoriace prílohu tejto zmluvy, podnecovalo k zahájeniu širšej „diskusie o budúcnosti Európy“. Touto otázkou sa zaoberal samit v belgickom Laekene 14.-15. decembra 2001, pričom v záveroch predsedníctva a deklarácii k nim pripojenej bližšie špecifikuje rozhodnutia, ku ktorým sa na samite dospelo. Po relatívne úspešnej skúsenosti s konventom pri zostavovaní Charty bolo vedením diskusie opäť poverené toto „teleso“. Laekenská deklarácia špecifikovala jeho úlohy a podmienky práce (Fiala, Pitrová 2009: 172).

Laekenská deklarácia o budúcnosti Európskej únie, ako znie jej celý názov, bola rozdelená na tri časti: v prvej, Európa na križovatke, je nutnosť reformy Európy zdôvodnená požiadavkami občanov ohľadom väčšej demokratickosti a menšej byrokratickosti. Hovorí tiež o novej úlohe Európy v globalizovanom svete, kde musí upevniť solidaritu a trvalo udržateľný rozvoj. Druhá časť bližšie špecifikuje potrebné reformy, predovšetkým lepšie rozdelenie kompetencií medzi Úniou a členskými štátmi, zjednodušenie nástrojov EÚ, a zaoberá sa tiež zvýšením demokratickej legitimity a transparentnosti Únie. V odstavci s názvom „Smerom k ústave pre európskych občanov“ sa predstavuje myšlienka o možnom ústavnom texte pre Úniu a jeho základných aspektoch – hodnotách, ktoré Únia ctí; základných právach a slobodách občanov; vzťahu medzi štátmi a Úniou (Závery predsedníctva 2001: 20-25). Jedná sa však len o naznačenie možného vyústenia zjednodušenia existujúcich zmlúv, nešlo o poverenie vypracovať ústavu. To vyplýva aj z tretej časti o zvolaní Konventu o budúcnosti Európy (ďalej tiež len Konvent), kde sa hovorí o tom, že do budúcej medzivládnej konferencie má Konvent vypracovať záverečný dokument, ktorý bude obsahovať rôzne alternatívy vzhľadom na podporu, ktorú jednotlivé možnosti získajú. A z tohto dokumentu by mali vychádzať diskusie na medzivládnej konferencii, ktorá prijme definitívne rozhodnutie (tamtiež: 26).

Tento Konvent sa od toho predošlého čo sa týka zloženia veľmi nelíšil, počet zástupcov vlád, poslancov národných parlamentov aj Európskeho parlamentu zostal

rovnaký. Komisiu zastupovali tentokrát dve osoby a novinkou bolo zahrnutie kandidátskych krajín, ktoré síce mali rovnaké zastúpenie ako členské krajiny čo sa týka počtu, nemohli však zablokovat' prípadný konsenzus medzi členskými štátmi. Opäť tak možno hovoriť o akomsi „európskom mikrokozme“, predstavujúcim vhodný podklad pre analýzu diskurzu európskych politických elít o náboženstve. Jeho predsedníctvo bolo početnejšie než tomu bolo v prípade Charty. Tvorili ho predseda, ktorým bol Európskou radou menovaný francúzsky liberálny politik a bývalý prezident Valéry Giscard d'Estaing, a dvaja podpredsedovia a 9 ďalších členov Konventu z Komisie, štátov predsedajúcich počas Konventu v Rade, a spomedzi národných aj euro-poslancov (tamtiež: 25).

Konvent bol opäť významným prvkom európskej integrácie čo sa týka transparentnosti, jeho zasadania boli verejné a všetky oficiálne dokumenty musel umiestňovať na internet. Svoju činnosť začal 28. 2. 2002 a mal trvať približne rok. Harmonogram Konventu však nebol dodržaný a jeho záverečný dokument musel byť prejednávaný na etapy (Pitrová 2007 in: Fiala, Pitrová 2009: 175). Vnútorne (špecifické, centralizované riadenie konventného zhromaždenia) aj vonkajšie (prebiehajúce rokovania o budúcom rozšírení, zahraničnopolitické udalosti – iracká kríza) skutočnosti sa napokon podpísali pod to, že Konvent napokon nepredložil dokument s jednotlivými alternatívami - ako predpokladala Laekenská deklarácia - ale ústavu. 18. 7. 2003 tak bol predstavený výsledok jednania Konventu s názvom Návrh Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu (tamtiež).

Bezprostrednou úlohou ústavného textu je vytvoriť, usporiadať a nasmerovať verejnú moc za účelom dosiahnutia istých cieľov a rešpektujúc isté základné princípy (von Bogdandy in: de Witte 2003: 3). Podľa Schlesingera a Foreta (2006: 59) ústavy definujú „povahu, identitu a rozsah politických spoločenstiev“, a preto je bežné, že pri ich zostavovaní prebieha boj ohľadom hodnôt a princípov, ktoré stelesňujú. Proces vytvárania ústavy v Európe mal urýchliť vývoj politického spoločenstva na európskej úrovni jednak vytvorením pevnejších väzieb medzi občanmi, jednak vytvorením pocitu, že patria k širšej skupine – Európanom. Jeho ambíciou bolo pretvoriť identitu (tamtiež: 60). S otázkou identity²⁰ už súviselo aj vytváranie Charty, avšak pri vytváraní Ústavy –

²⁰ Už od počiatkov európskej integrácie bolo podľa mnohých nevyhnutné vybudovať spoločnú identitu. Identifikáciu občanov s nadnárodnou inštitúciou totiž považovali za nevyhnutný predpoklad stabilného politického spoločenstva, ktorým sa mala Únia stať. Na oficiálnej úrovni sa tieto snahy prvýkrát zhmotnili v podobe deklarácie hláv štátov a vlád o európskej identite z roku 1973. Politika zameraná na podporu spoločnej identity však neprinášala očakávané výsledky a aj to bolo jedným z impulzov pre

a jej preambuly obzvlášť – má táto otázka veľký význam. Zdôrazňuje to aj von Bogdandy (2003: 3), keď okrem uvedenej funkcie ústavného textu spomína aj ďalšie, ktoré však nevyplývajú priamo z textu, lež sa jedná o funkcie skryté „medzi riadkami“. A práve túto funkciu akéhosi „manifestu“ prisudzuje úvodným ustanoveniam a preambule. Pomocou týchto častí dáva akékoľvek politické zriadenie najavo, ako vníma samo seba. Pokiaľ má ústava slúžiť ako nástroj formovania identity občanov – k čomu mala tá európska nesporne slúžiť – najväčší význam potom podľa neho spočíva práve v týchto častiach, teda v preambule. Platí to aj z čisto praktického hľadiska, počet strán, ktoré je verejnosť schopná prečítať a pochopiť, je obmedzený, a to platí o 263-stranovom Návrhu Ústavy obzvlášť²¹. Ak teda má ústavný text vôbec nejako ovplyvniť vnímanie občanov samých seba, bude to závisieť hlavne od jeho úvodných častí (tamtiež).

2.2.2 Vyjednávanie o znení preambuly Ústavy

Po troch rokoch od vyjednávania o preambule Charty stáli členovia nového Konventu pred tou istou úlohou, tentokrát išlo o úvodné ustanovenia Návrhu Ústavy. O možnom zahrnutí zmienky o náboženstve v tejto zmluve sa diskutovalo počas troch debát v pléne - 27. februára, 31. mája a 5. júna 2003. Spočiatku nemal Návrh Ústavy preambulu, debata o možnej zmienke Boha sa však rozprúdila v nadväznosti na články II. a III. o hodnotách, resp. cieľoch Únie. Už na začiatku prvej z troch uvedených diskusií vyzval predseda Konventu Giscard d'Estaing, aby jeho členovia zaujali postoj k otázke zmienky náboženského dedičstva a dodal, že prípadný odkaz naň by sa mohol objaviť v preambule, skôr než v samotnom texte (Triebel 2003b: 5; 20).

Na rozdiel od Charty sa otázky náboženstva dostali do popredia hneď dvakrát, jednak v súvislosti s už spomínanou možnou zmienkou o náboženskom dedičstve Európy v preambule, jednak v súvislosti s miestom náboženských komunít v živote Únie (tamtiež: 3). Nižšie budem pojednávať o prvom aspekte, avšak hoci sa práca postavením cirkví v Únii nezaoberá, stručne naznačí aj druhý aspekt, keďže sa objavili aj názory, že obidva spolu úzko súviseli (viď nižšie). Ako uvádza Schauer (2003), členovia Konventu často argumentovali ideologicky a nerozlišovali medzi zmienkou o Bohu v preambule, uznaním prínosu náboženstiev do európskej kultúry a histórie,

spísanie spoločnej európskej ústavy a tým priblíženie Európskej únie a jej inštitúcii občanom (von Bogdandy 2004: 3).

²¹ Samotná finálna Ústava mala napokon 349 strán, Lisabonská zmluva (konsolidované znenie) má 392.

rešpektovaním zavedeného vzťahu medzi štátom a cirkvou na národnej úrovni či článkom o štrukturovanom dialógu medzi EÚ a cirkvami; boli jednoducho buď za zahrnutie náboženstva, alebo proti.

Prvá debata

Na výzvu predsedu Konventu zareagovali postupne viacerí jeho členovia. Zástupca pravicovej talianskej vlády Gianfranco Fini sa vyslovil za zmienku židovsko-kresťanskej tradície ako súčasti európskej identity, čo by podľa neho neporušovalo sekulárny charakter európskych inštitúcií. Nemecký kresťanský demokrat Erwin Teufel, odkazujúc na poľskú ústavu z 2. apríla 1997, navrhoval, aby aj európska ústava spomenula jednak Boha ako zdroj univerzálnych hodnôt pre niektorých ľudí, zatiaľ čo iní tieto hodnoty uznávajú tiež, avšak ich pôvod odvodzujú z iných zdrojov (Triebel 2003b: 21). Na tieto postoje nesúhlasne zareagovali členovia Konventu predovšetkým zo sociálnedemokratických strán. Rakúsky sociálny demokrat Caspar Einem sa vyslovil proti zmienke Boha v ústave či náboženstva v preambule. Nemecký sociálnedemokratický poslanec Bundestagu Meyer varoval - „vzhľadom na diskusiu o Charte a na prácu prvého konventu - pred zbytočným opakovaním“ vtedajšej situácie, podľa neho nebolo treba opäť nadnášať duchovne-náboženskú diskusiu o európskom dedičstve, keďže riešenie sa našlo už pri formulácii preambuly Charty. Aj britská labouristka a členka socialistov v EP Linda McAvan považovala diskusiu o náboženstve za rozdeľujúcu. Belgičan Elio Di Rupo z národnej socialistickej strany sa vyslovil proti zmienke náboženských hodnôt, pre neho boli preambula Charty a prípadná zmienka o cirkvách dostačujúce. Argumentoval, že „štát musí byť nestranný a garantovať slobodné praktizovanie rôznych náboženstiev.“ (tamtiež: 22).

Už z prvých prejavov počas prvej diskusie je zrejmé, že formulácia preambuly Charty neposkytovala uspokojivé riešenie pre všetky strany, predovšetkým nie pre kresťanských demokratov či na národnej, alebo európskej úrovni. Kým podľa Finiho bola zmienka židovsko-kresťanskej tradície v súlade so sekulárnym charakterom inštitúcií, podľa Di Rupa to naopak odporovalo ich nestrannosti. Stretávajú sa tu tak dve odlišné interpretácie sekularizmu, kým prvá by sa dala stotožniť s princípom, druhá s ideológiou. Spomenutie náboženstva v preambule by neutrálnosť Únie neporušilo a rovnako by nebolo v rozpore s náboženskou slobodou. Námietka, že prítomnosť náboženstva v ústave by porušila nestrannosť či neutralitu sekulárnych inštitúcií, robí zo sekularizmu miesto prostriedka cieľ. Ak je sám sekularizmus cieľom, prestáva plniť

funkciu princípu sekularizmu, ktorý má byť prostriedkom na dosiahnutie cieľov ako demokracia či rovné postavenie občanov. Mal by zaručiť demokratickú participáciu a slobodné praktizovanie náboženstva v spoločnosti (Casanova 2011: 72). Pokiaľ je cieľom, prestáva byť neutrálny a zvýhodňuje jednu skupinu pred druhou.

Viackrát (predstavitelia kandidátskych krajín - maďarský poslanec Fideszu Szájer, slovenský poslanec za KDH Figel' a taliansky europoslanec ELS) zaznela aj požiadavka inšpirácie poľskou ústavou z r. 1997 (Triebel 2003b: 6). Tá znie:

„My, poľský národ – všetci občania republiky, tí, čo veria v Boha ako zdroja pravdy, spravodlivosti, dobra a krásy, ako aj tí, čo túto vieru nezdediajú, no rešpektujú tieto univerzálne hodnoty prameniace z iných zdrojov“ (Ústava Poľskej republiky).

Na rozdiel od požiadaviek na kresťanské či židovsko-kresťanské korene, ku ktorým sa viacerí členovia predovšetkým sociálnych demokracií stavali odmietavo, vyzerá na prvý pohľad podobná formulácia ako tá poľská ideálnym riešením, pretože nevzdvihuje ani jedných, ani druhých a mohla by byť prijateľná nielen pre kresťanov, ale aj židov a moslimov, a samozrejme aj neveriacich. Avšak v preambule išlo aj o pomenovanie tradícií ovplyvňujúcich Európu a zdrojov, z ktorých jej hodnoty pramenia z historického hľadiska. Ústava - a ešte viac preambula - mala posilniť európsku identitu obyvateľov EÚ. Formulácia preto mala byť dostatočne konkrétna, aby vystihovala špecifickosť Európy. A na to sa formulácia podobná poľskej ústave zdá byť príliš neurčitá. Aj podľa Zbírala (2005: 6) by bola zmienka o Bohu „plytká“ a každý by si mohol pod ňou predstaviť niečo iné. V Konvente bola formulácia poľskej preambuly označená za „kontroverznú“ a upustilo sa od nej, napr. nemecká ľavicová europoslankyňa z GUE/NGL Sylvia-Yvonne Kaufmann odmietala v ústave rozdeľovanie ľudí do dvoch kategórií, na veriacich a neveriacich, ako to bolo v prípade poľskej (Triebel 2003b: 6).

V prvej debate dostal slovo aj predstaviteľ tureckej vlády, ktorá sa Konventu zúčastnila ako kandidátska krajina. Oğuz Demiralp považoval „spomenutie náboženstva za porušenie náboženskej slobody a princípu nediskriminácie - dvoch oporných stĺpov modernej Európy od čias osvietenstva“ (Triebel 2003b: 22). Aj u tohto rečníka sa objavila interpretácia, podľa ktorej už len spomenutie náboženstva porušuje náboženskú slobodu a je diskriminačné, teda v záujme ich zachovania nemôže byť náboženstvo v

texte prítomné. Postoj tureckého predstaviteľa nie je prekvapujúci vzhľadom na sekulárny charakter Turecka a obávám, aby sa z Európy nestal „kresťanský klub“.

Predstaviteľ talianskeho parlamentu z centristickej strany Marco Follini upriamil pozornosť na kresťanský pôvod oddelenia štátnej a duchovnej sféry v myšlienke, podľa ktorej „sa má dávať cisárovi, čo je cisárovo a Bohu, čo je božieho“. To isté zdôraznila aj talianska europoslankyňa vtedajšej Únie za Európu národov Cristiana Muscardini a dodala, že „grécko-rímsku, židovsko-kresťanskú a sekulárno-liberálnu tradíciu treba nielen spomenúť, ale aj potvrdiť.“ Talianska europoslankyňa vtedajšej Strany európskych socialistov Elena Paciotti, ako jedna z mála členov tejto frakcie, sa vyslovila za spomenutie „náboženských tradícií, grécko-rímskych koreňov a Boha, ako zdrojov pravdy, dobra a krásy.“ (Triebel 2003b: 23). Historicky najpresnejší a vzhľadom na preambulu najuspokojivejší sa zdá byť návrh Muscardiniovej, ktorá uvádza všetky tri najdôležitejšie tradície európskej kultúry.

Liberálny predstaviteľ belgickej vlády Louis Michel zdôraznil, že „Európa nie je ani monokultúrna, ani mononáboženská, a základným princípom je nestrannosť štátu“. Tak ako v diskusii o preambule Charty, aj tu sa vyskytol názor, že zmienka o kresťanstve by prekážala mnohokultúrnosti, či mononáboženskosti Európy. Práca Konventu ohľadom snáh formulovať preambulu vyjadrujúcu historické korene hodnôt, na ktorých Európa stojí, poukazuje na limity politickej diskusie. V akademickej sfére sú vedci a historici schopní porovnať prínos jednotlivých náboženských tradícií tej ktorej kultúre a zhodnú sa v tom, že kresťanstvo bolo spomedzi nich pre Európu tou najvýznamnejšou, to nemá zmysel popierať. Keď sa však diskusia o náboženstve a Európe presunie do politiky, podobná zhoda sa stáva problematickou, pretože do hry vstupujú faktory, ktoré bránia formulácii historickej pravdy. Môže to súvisieť s politickou korektnosťou a tiež ideologickým pozadím politikov, ktorí sa na jej formulácii podieľajú, a ďalšími faktormi.

Politicky korektné argumenty však niekedy preberajú aj akademici, napr. Zbiral (2005: 5) uvádza, že niektoré náboženské menšiny by sa „*mohli cítiť dotknuté*“, keby sa preferovali záujmy inej skupiny, za čo považuje prípadné uvedenie kresťanstva v preambule ústavy. Parafrázuje pritom argumenty niekdajšieho socialistického predsedu EP Borella Fontellesa, podľa ktorého je v Európe v súčasnosti len 15 % praktizujúcich kresťanov a zároveň 10 miliónov moslimov, ktorých počet raketovo narastá, a tiež ďalšie menšiny (tamtiež). Naznačuje tak, že vzhľadom na meniace sa podmienky v

súčasnosti (narastajúci počet moslimov v Európe) by sme mali naše dejiny reformulovať (neuviesť kresťanstvo v preambule ústavy), čiže poprieť.

O tomto probléme hovorí vo svojom prejave pred ESLP aj Joseph H. H. Weiler, podľa ktorého sa: „tolerancia voči druhému nemá premeniť na netoleranciu voči vlastnej identite“²². Váhať so spomenutím kresťanstva ako jedného z (troch) najdôležitejších zdrojov hodnôt a princípov Európy kvôli obave, že by sme sa tým mohli dotknúť iných náboženstiev sa za netoleranciu voči vlastnej identite dá označiť. Vyjadrenie imáma mešity v Bordeaux Tarequa Oubroua uprostred debát o preambule a prípadnom odkaze na kresťanstvo navyše naznačuje, že snahy neuraziť ostatné skupiny - okrem toho, že so sebou prinášajú všetky negatíva politickej korektnosti - nemusia byť ani v skutočnosti opodstatnené, keď sa ani samotní moslimovia a príslušníci iných náboženstiev podľa vlastných slov nemusia cítiť dotknutí, ba naopak takéto zmienky vítajú. Imám poukázal na to, že islam je integrálnou súčasťou európskej histórie. Avšak to, či sa moslimovia budú cítiť v Európe ako doma, podľa neho nebude až tak závisieť od nejakého dokumentu, ako skôr od ich schopnosti integrovať sa do spoločnosti a kultúry, a tiež v zamestnaní. Napokon dodal: „Odkaz na kresťanstvo [v Európskej ústave] mi nenaháňa strach.“²³ (Murray 2003). Zahrnutie tohto odkazu a zmienky o Bohu v ústave navyše podporovali aj niektoré židovské, moslimské a luteránske náboženské skupiny (Robinson 2003).

Prvý návrh preambuly

V nadväznosti na diskusiu z 27. februára prišlo predsedníctvo Konventu o tri mesiace neskôr s prvým návrhom preambuly k Návrhu Ústavy:

*„...Čerpajúc inšpiráciu z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy, ktoré, založené najprv **gréckou a rímskou** civilizáciou, charakterizované vždy prítomným **duchovným** impulzom a neskôr filozofickými prúdmi **osvietenstva** [zvýraznenie autora], zakorenilo v živote spoločnosti vnímanie ústrednej úlohy ľudskej osoby a jej neporušiteľných a neodcudziteľných práv...“*

²² Voľný preklad, originál: „The message of tolerance towards the other should not be translated into message of intolerance towards one's own identity.“ (viď Crucifix in the Classroom... 2011).

²³ Preklad, originál: „The Christian reference does not scare me.“ (Murray 2003)

(Návrh preambuly vypracovaný predsedníctvom z dňa 28. 5. 2003. CONV 722/03)

Nevyváženosť tohto návrhu, pod ktorou sa podpísali osobné názory liberálneho francúzskeho predsedu Konventu D'Estainga, je zrejmá. Akákoľvek zmienka Boha v Ústave bola pre neho ako Francúza neprijateľná, odkazy na racionalizmus Grécka a osvietenstvo zase vychádzajú z myšlienkových prúdov spätých so sekulárnym Francúzskom (Zbíral 2005: 4).

Európsky konvent sa týmto návrhom preambuly zaoberal počas dvoch plenárnych zasadnutí. Okrajovo na zasadnutí 30. mája a podrobne 5. júna 2003 (Triebl 2003b: 66). Na oficiálnej stránke Konventu je uvedených 18 pozmeňovacích návrhov z radov jeho členov, ktorých charakter je podrobne naznačený v Tabuľke 1 (viď nižšie). Prevala návrhov požadujúcich doplnenie odkazu na kresťanstvo či židovsko-kresťanské korene ilustruje nespokojnosť s verziou preambuly, ktorá interpretovala históriu Európy v časovej priamke „Grécko- Rím- dlho nič- osvietenstvo“ (Zbíral 2005: 4). Návrh požadujúci zahrnutie kresťansko-židovského dedičstva mal jednoznačne najširšiu podporu, keď okrem jeho tvorcov – šiestich poľských členov Konventu – k nemu svoj podpis pripojilo ďalších 31 členov.

Tabuľka 1 Pozmeňovacie návrhy členov Konventu k návrhu preambuly vypracovaného predsedníctvom, predloženého 28. 5. 2003

Pozmeňovacie návrhy (18)		
Téma	Znenie	Autor(i) / podpísaní
(židovsko-)kresťanský odkaz (11)	(nová formulácia) ...židovsko-kresťanské náboženské dedičstvo...	Fini, Speroni / Martikonic
	...charakterizované duchovným impulzom kresťanstva...	Cisneros Laborda
	...charakterizované duchovným, napríklad židovsko-kresťanským, impulzom...	Brok (v mene členov Konventu z EPP) / Tajani, Martikonis
	...charakterizované duchovným, najmä kresťanským, impulzom...	Huebner
	...charakterizované duchovným impulzom... ...a filozofickými prúdmi kresťanstva, renesancie a osvietenstva...	Wittbrodt, Fogler
	Inšpirujúc sa kultúrnym, náboženským židovsko-kresťanským a humanistickým dedičstvom Európy...	Wuermeling, Wittbrodt, Fogler, Tusek, Figel'
	...charakterizované duchovným, najmä židovsko-kresťanským, impulzom...	Serracino Ingolt, Frendo, Inguanez
	...založené najprv civilizáciami Grécka a Ríma, ako aj kresťanskou vierou a vierou iných náboženstiev v Boha, ...	Teufel
	(nová formulácia) ...duchovné židovsko-kresťanské dedičstvo	Muscardini
	...založené najprv..., potom univerzálnymi kresťanskými hodnotami , a napokon filozofickými prúdmi osvietenstva	Giannakou
	Inšpirujúc sa kultúrnym, kresťansko-židovským a humanistickým dedičstvom Európy,...	*
všeobecná formulácia, vynechanie náboženstva/historických koreňov (5)	(nová formulácia bez historických odkazov)	Paciotti
	Inšpirujúc sa rozmanitým náboženským, kultúrnym a humanistickým dedičstvom	De Rossa
	(vynechanie strednej časti vety o Grécku, Ríme a osvietenstve)	Duff
	Inšpirujúc sa kultúrnym a duchovným dedičstvom Európy...	Duhamel / Badinter, Berès
	...Inšpirujúc sa kultúrnym, náboženským, sekulárnym a humanistickým dedičstvom Európy	Floch
Iné (2)		Hauffmann
		Dini

* Wittbrodt, Huebner, Oleksy, Grabowska, Trzciński, Fogler/ Almeida-Garret, Andriukaitis, Basile, Belohorská, Brok, Carey, Cisneros Laborda, Palacio, Demetriou, Figel', Fini, Frendo, Kelam, Kroupa, Lopez Garrido, Majj-Weggen, Martikonis, Matsakis, Migaš, Munos-Alonso, Muscardini, Peterle, Puwak, Reinsalu, Quiero, Seracino-Ingolt, Teufel, Van der Linden, Vella, Wuermeling, Zieleniec.

Druhá a tretia debata

Výhrady voči formulácii preambuly navrhutej predsedníctvom vyjadrili niektorí členovia Konventu aj písomne vo vysvetlivkách svojich pozmeňovacích návrhoch (viď internetový odkaz uvedený vyššie), diskutovať o nich však mohli na spomínaných dvoch plenárnych zasadnutiach. Na prvom zdôraznil taliansky europoslanec z ELS Tajani význam židovsko-kresťanských koreňov Európy a dodal, že neuznať význam kresťanstva by bolo historickou chybou. S tým však nesúhlasil Mainoni, rakúsky národný poslanec za FPÖ, odvolávajúc sa na náboženskú slobodu žiadal Ústavu EÚ bez zmienky Boha a odmietal výslovné spomenutie kresťanstva. Podľa neho by išlo o diskrimináciu ostatných náboženstiev, keby sa jedno uviedlo a ostatné nie (Triebl 2003b: 70). Rovnakú logiku ako Mainoni používal aj predseda Giscard d'Estaing, keď hovoril, že: „spomenúť jedno náboženstvo by si vyžadovalo spomenúť všetky, čo je neprijateľné pre väčšinu členov Konventu“. Kde však nájsť hranicu, pýta sa Zbíral, za ktorou si už niektoré náboženstvo zmienku 'nezaslúži'? (Woodrow 2003 in: Zbíral 2005: 5). Na túto otázku je možné nájsť odpoveď, spomedzi náboženstiev totiž je možné rozlíšiť, ktoré bolo v európskej histórii najvýznamnejšie a hodnoty prameniace z ktorého uznáva Európa dodnes. Uvedenie kresťanstva v ústave nemožno považovať za diskrimináciu ostatných náboženstiev, naopak neodporuje to náboženskej slobode, pretože by aj napriek tejto zmienke mohli občania Európy slobodne vyznávať vieru, zmeniť ju či nevyznávať žiadnu, na to by zmienka kresťanstva v preambule žiadny vplyv nemala. Opäť teda ide skôr o snahu presadiť sekularizmus v ideologickom zmysle, nie ako princíp.

Poľská poslankyňa Občianskej platformy Marta Fogler bola stotožnená s vplyvmi gréckej a rímskej civilizácie ako aj osvietenstva, chýbala jej však zmienka o kresťanstve či židovsko-kresťanskej tradícii ako taktiež dôležitého faktora. Írsky labourista de Rossa síce uznal túto kritiku, odmietal však odkaz na kresťanstvo a dvojnásobné odkazovanie na humanizmus sa mu zdalo prehnane (Triebl 2003b: 70).

Počas tretej diskusie v pléne zdôraznili nemecký europoslanec z ELS Brok a kresťanský demokrat z Bundestagu Teufel, že zachovanie historickej pravdy si vyžaduje v historickom slede od gréckej a rímskej kultúry až po osvietenstvo spomenúť aj kresťanstvo. Teufel zopakoval svoje odôvodnenie pozmeňovacieho návrhu, že uznanie

kresťanskej viery v Boha ako aj viery v Boha iných náboženstiev neznamená, že by z toho pre ostatných - neveriacich – vyplývalo, že sa tým k Bohu či k náboženstvu prihlasujú (por. Pozmeňovacie návrhy... Teufel: 2). Aj predstaviteľ holandského parlamentu, kresťansko-demokratický politik Van der Linden, sa pripojil k návrhu zahrnutia židovsko-kresťanského dedičstva. Dôvod k vynechaniu kresťanstva nevidel ani poľský národný poslanec Občianskej platformy Wittbrodt, pretože podľa neho by sa tým neporušil princíp neutrálnosti. Naopak s odkazom na kresťanstvo nesúhlasil francúzsky socialistický poslanec EP Duhamel, ktorý považoval odkaz na kresťanstvo z dôvodov rovnakého zaobchádzania za nesprávny. Belgická europoslankyňa z tej istej frakcie van Lancker sa ohradila voči výčitkám o netolerancii, namiereným na odporcov zahrnutia náboženských odkazov. (Triebel 2003b: 71)

Maďarský poslanec strany Fidesz a zástanca zmienky o kresťanstve Szájer argumentoval aj prínosom kresťanstva k európskej integrácii. Podľa neho nesmie dôjsť v ústavnom dokumente k jeho zamlčaniu - to by otcovia-zakladatelia integrácie považovali za zradu. Talianska europoslankyňa Muscardini zdôraznila prínos rôznych sekulárnych i náboženských tradícií k mieru. Odkázať na židovsko-kresťanské dedičstvo podľa nej nie je ústupkom, ale objektívnou nutnosťou. Španielsky socialista Borrell Fontelles naopak vyzdvihol princíp rovného zaobchádzania. Zástupca írskej vlády Roche silno obhajoval zväženie kresťanskej tradície. Francúzsky europoslanec vtedajšej Skupiny za Európu demokracií a rozmanitostí Abitbol bol proti novodobému zriadeniu malej Svätej ríše rímskej v Európe a odvolávajúc sa na náboženské vojny v Európe odmietal odkaz na náboženstvo v preambule. Euroskeptický Brit a národný delegát Konzervatívnej strany Heathcoat-Amory sa vyslovil za nespomenutie Boha v ústave (tamtiež: 72).

Druhý návrh preambuly a konečný výsledok vyjednávania

V novom znení preambuly z 10. júna 2003 sa odrazili jednak kritika chýbajúceho explicitného pomenovania náboženského dedičstva, jednak odmietanie zmienky židovsko-kresťanskej tradície Európy (Triebel 2003b: 73). Inak povedané, konečná verzia bola kompromisom kompromisov (Zbíral 2005: 4), ktorý namiesto doplnenia chýbajúceho a dožadovaného odkazu na kresťanstvo radšej odstránil zvyšné konkrétne pomenovania historických prúdov a tradícií ovplyvňujúcich Európu (Grécko, Rím a osvietenstvo) a zostali v ňom len zastrešujúce pomenovania kultúrny, náboženský a humanistický:

„Čerpajúc inšpiráciu z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy, ktoré, vždy prítomné v jej odkaze, zakorenilo v živote spoločnosti vnímanie ústrednej úlohy ľudskej osoby a jej neporušiteľné a neodcudziteľné práva...“ (Návrh preambuly vypracovaný predsedníctvom z dňa 10. 6. 2003. CONV 797/03)

K tomuto návrhu sa členovia Konventu ešte vyjadrili na plenárnom zasadnutí počas dvoch nasledujúcich dní. Europoslanec Tajani z ELS ako aj národný poslanec CDU Teufel vyjadrili poľutovanie nad tým, že sa preambula neodvolávala na základný význam kresťanstva pre Európu. Predstavitelia nemeckej a španielskej vlády Joschka Fischer, resp. Ana Palacio, považovali za dôležité, aby preambula výslovné odkazovala na náboženské hodnoty. Podľa Broka, poslanca EP z ELS, došlo odstránením časti o historickom vymenúvaní tradícií k zlepšeniu znenia preambuly, avšak opäť nabádal k výslovnému zmieneniu kresťanstva, keďže kresťanský aspekt podľa neho k európskemu dedičstvu patrí. Naopak traja socialistickí poslanci – Francúz Duhamel z EP, Španiel Borrell Fontelles a Luxemburčan Fayot z národných parlamentov – s novým návrhom súhlasili. Podľa prvého z nich nebolo možné ohľadom odkazu na kresťanstvo dosiahnuť zhodu, preto by sa mala pozornosť presunúť na tie ustanovenia, kde je konsenzus možný. So zmenou nesúhlasil ani druhý menovaný, podľa tretieho predstavovala zmienka o náboženstve a ustanovenie o cirkvách spravodlivý kompromis (Triebel 2003b: 76). Ako vyplýva z diskusií, z návrhu boli sklamaní predovšetkým zástanci zahrnutia kresťanského odkazu, kým jeho odporcovia boli s týmto návrhom spokojní a odmietali ho meniť. Kým Muscardini nebrala kresťanský odkaz ako možný ústupok, ale ako nutnosť uznať objektívnu pravdu, Fayot považoval obe záležitosti – náboženský odkaz v preambule aj ustanovenie o vzťahu Únie a cirkví – za vyjednávateľné.

Napokon došlo ešte dvakrát v priebehu dní 12. a 13. 6. k zmenám formulácie preambuly (viď Návrh preambuly... CONV 811/03 a jeho korekcia CONV 797/1/03) v nadväznosti na diskusie z 11. a 12. 6. Nová a definitívna formulácia preambuly, ktorá zostala v konečnom Návrhu Ústavy, by sa dala označiť za posun v prospech zástancov zmienky o kresťanských hodnotách, avšak len nepatrným, pretože slovu kresťanský sa vyhla a spomenula len hodnoty. Definitívna verzia preambuly Návrhu Ústavy tak znela:

„Čerpajúc inšpiráciu z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy, hodnoty ktorého, vždy prítomné v jej odkaze,

*zakorenili v živote spoločnosti vnímanie ústrednej úlohy ľudskej osoby
a jej neporušiteľné a neodcudziteľné práva a úctu k zákonu, ...“*

(Návrh preambuly vypracovaný predsedníctvom z dňa 13. 6. 2003.
CONV 797/1/03)

Konvent sa tak od 13. 6. už viac k preambule nevyjadroval.

Na výslednej podobe znenia sa podpísalo niekoľko faktorov. Okrem spomínanej osoby predsedu Konventu a mnohých ďalších, ktoré vyplývajú z doteraz uvedeného, sa niektorí akademici domnievajú (Monial 2004 in: Chelini-Pont 2010: 135 a tiež Menéndez 2004: 24), že otázka spomenutia kresťanstva alebo kresťanských hodnôt v preambule ústavného dokumentu bola aj otázkou právnou, ktorá by mala právne (a politické) dôsledky pre EÚ a jej členské štáty. Kossey (2003) uvádza, že v práve EÚ môžu mať preambuly vo všeobecnosti vážne právne dôsledky. Súdny dvor môže zrušiť právne predpisy Únie, ak obsah ich preambuly – dôvody prijatia samotného predpisu – nekorešponduje s obsahom daného právneho aktu. Preambulu tak označuje za významný zdroj zásad a princípov, z ktorých by mohol SDEÚ čerpať. Neúspech snáh zástancov kresťanskej zmienky - od poslancov EP cez poľskú a taliansku vládu po lobing Vatikánu a predstaviteľov kresťanských organizácií – je podľa Chelini-Pontovej tak možno pričítať aj možnej kvalitatívnej zmene európskeho práva a zákonov členských štátov, ktorú by zahrnutie odkazu na kresťanstvo mohlo spôsobiť (Chelini-Pont 2010: 135).

Menéndez (2004: 24), vo svojej kritickej recenzii Weilerovej knihy *Kresťanská Európa*, tvrdí, že by čokoľvek, vrátane kresťanského odkazu v preambule, mohlo mať vplyv na výklad ustanovení v ústavnom texte a mohlo by tak dôjsť ku zmene celého európskeho práva. Inak povedané, na základe odkazu na kresťanské hodnoty v preambule ústavy by mohol Súdny dvor Európskej únie v Luxemburgu dôjsť k záveru, že „oficiálne stanovisko katolíckej cirkvi, napríklad na potraty, prevažuje nad právom ženy slobodne sa rozhodnúť o prerušení tehotenstva“ (Zbíral 2005: 5). Menéndez dokonca tvrdí, v kapitole s názvom „Skutočné a prítomné hrozby [zahrnutia odkazu na kresťanské hodnoty v preambule]: otázka potratu“, že niektorí zástanci kresťanského odkazu si boli vedomí týchto možných právnych následkov a v skutočnosti im išlo práve o ne (2004: 23-24). Opiera sa o vyjadrenie hovorca Európskej komisie Jonathana Faulla citovaného v *Christian Science Monitor*, podľa ktorého sa nejedná len o čisto

akademickú debatu a táto náboženská otázka by mohla mať o 10, 15 alebo 100 rokov významný dopad na výklad ústavného textu (Murray 2003).

Ak sa však zameriame na tieto právne dôsledky a ich pravdepodobnosť ako aj postoje oboch skupín – zástancov aj odporcov kresťanského odkazu, ponúkne sa nám aj iná interpretácia ako tá Menéndezova, že niektorí zástanci v skutočnosti dúfali, že prostredníctvom spomínaného odkazu dosiahnu priaznivé právne následky ohľadom potratov z ich hľadiska. Možno je, že zástancom tohto odkazu o toto nešlo a naopak boli to práve jeho odporcovia z radov socialistických a liberálnych strán, kto sa obával, že by tento odkaz mohol byť interpretovaný v prospech práva na život (od počatia) a na úkor „sexuálnych a reprodukčných práv“ (teda napr. „práve“ ženy umelo prerušiť svoje tehotenstvo), ktoré obe skupiny v EP presadzujú, a preto prítomnosť odkazu na kresťanské hodnoty v preambule ústavy vylučovali. Možných interpretácií je určite viac. Myslím si však, že obe tieto pozície boli a sú neopodstatnené, tzn. jednak ak zástanci dúfali, že prostredníctvom zmienky o kresťanstve v preambule ústavy dosiahnu jedného dňa s prispením SDEÚ akýsi celoplošný zákaz potratov v EÚ, a jednak ak sa odporcovia obávali, že táto zmienka by to mohla spôsobiť a preto ju zamietli.

Uvediem niekoľko dôvodov, ktoré síce úplne nepotvrdia ani nevyvrátia platnosť jednej z interpretácií, minimálne však spochybnia obavy ohľadom právnych dôsledkov zahrnutia akejkoľvek zmienky o kresťanstve v preambule ústavy. Asi nikto by nemal na prípadnom obmedzení potratov v Európe prostredníctvom zmienky kresťanstva v ústave a za pomoci SDEÚ väčší záujem ako katolícka cirkev, konkrétne jej hlava. Vtedajší pápež Ján Pavol II. naozaj za túto zmienku kresťanstva loboval a nebolo to prvýkrát, čo sa snažil ovplyvniť vyjednávania o významnom dokumente európskej integrácie.²⁴ Avšak už v prejave v EP v roku 1998 dal najavo, že odmieta akúkoľvek formu konfesijného štátu a uznal platnosť demokratických režimov založených na suverenite a obmedzenej vláde. V tomto ohľade vnímal politiku sekulárne, uznával politickú autonómiu a právny štát, ktorý však zároveň nemôže byť jediným tvorcom právneho systému a hodnôt, ktoré chráni. Chcel podľa Chelini-Pontovej hlavne zabrániť

²⁴ Úspešne spolu s ďalšími cirkevnými lídrami „bojoval“ už počas príprav Amsterdamskej zmluvy za to, aby bol vzťah cirkvi a štátu ponechaný štátom, teda aby v tejto oblasti nenadobudla EÚ žiadne kompetencie. Tieto snahy boli úspešné a táto „ochrana“ postavenia cirkvi v členských štátoch sa dostala aj do Lisabonskej zmluvy, ktorá v článku 17 časti I ZFEÚ zaručuje rešpektovanie a nezasahovanie Únie do postavenia, aké majú cirkvi v jednotlivých štátoch podľa vnútroštátneho práva. Por. Chelini-Pont 2010: 135.

tomu, aby boli za základné princípy Európy v ústave označené výlučne tie liberálne (2010: 135).

Významnejšie však je, ako dovtedy v týchto otázkach rozhodoval SDEÚ a či by sa to zmienkou o kresťanstve v preambule mohlo zmeniť. Súdny dvor musel rozhodnúť o prípade súvisiacom s potratom v roku 1991.²⁵ Išlo tu o konflikt práva na slobodné šírenie informácií a práva na život plodu, v ktorom sa SDEÚ vyhol rozhodnutiu povyšujúceho jedno právo nad druhé. Na jednej strane označil poskytovanie umelého prerušenia tehotenstva za službu, spadajúcu pod článok 59 ZEÚ o voľnom pohybe služieb, avšak tento sa nevzťahoval na študentov šíriacich v Írsku letáky s informáciami o zariadeniach vykonávajúcich potraty vo Veľkej Británii. V Írsku je právo na život plodu garantované ústavou. Tým, že medzi študentami šíriacimi dané letáky o zariadeniach vykonávajúcich potraty a samotnými zariadeniami nebol žiadny ekonomický vzťah, SDEÚ rozhodol, že právu Spoločenstva neodporuje, ak členský štát, v ktorom je potrat nelegálny, zakáže šírenie informácií o zariadeniach vykonávajúcich túto činnosť v inom členskom štáte, kde to legálne je, pokiaľ medzi šíriteľmi týchto informácií a poskytovateľmi danej služby neexistuje žiadna ekonomická spojitosť (Vid'. Rozsudok SDEÚ C-159/90, Binder 1995, Lock 2011: 12).

Rozsudok SDEÚ, vyhýbajúci sa stanoveniu, ktoré právo je „vyššie“, nie je prekvapujúce, jedná sa totiž o citlivú otázku ohľadom ktorej medzi členskými štátmi nepanuje úplná zhoda. Navyše s východným rozšírením pristúpili do Únie dvaja členovia, kde je potrat úplne zakázaný (Malta), resp. je legálny ale za prísnejších podmienok (Poľsko). Aj nová maďarská ústava z 25. 4. 2011 hovorí v článku 2 časti Sloboda a zodpovednosť o ochrane života plodu už od počatia (vid' Maďarská ústava 2011: 10). Podľa Romana Jocha však tento článok v žiadnom prípade nepovedie k úplnému zákazu potratov v dnešnom sekularizovanom Maďarsku (Občanský institut 2011). Generálny advokát SDEÚ už v roku 1991 tvrdil, že štáty by mali mať ponechaný priestor v oblasti rozhodovania o práve na život plodu, keďže morálny konsenzus v tejto otázke medzi štátmi nepanoval (Binder 1995). Dnes, keď má Únia 27 a čoskoro 28 členov, sa nedá povedať, že by sa situácia odvtedy zmenila smerom ku konsenzu. Je pravdepodobné, že táto otázka bude ponechaná aj naďalej členským štátom. Túto pravdepodobnosť zvyšuje aj Rozsudok ESLP 2010, ktorý by mohol mať pre Úniu význam, keďže podľa článku 6 odst. 2 ZEÚ Únia pristúpi k Európskemu dohovoru o

²⁵ Prípád C-159/90 *Spoločnosť na ochranu nenarodených detí vs Grogan* (1991)

ochrane ľudských práv a základných slobôd a ESĽP bude fungovať ako súd poslednej inštancie aj v prípadoch, keď pôjde o spor porušenia ľudských práv nejakou z inštitúcií EÚ (viď Európska únia 2010). ESĽP v roku 2010 rozhodol, že z článku 8 Dohovoru nevyplýva „právo na potrat“ ani napriek tomu, že tento dohovor je „žijúcim nástrojom“ a vo veľkej väčšine štátov (viď Rozsudok ESĽP 2010 odst. 235) sa misky váh medzi právom na život plodu od počatia a prístupom k potratom priklonili v rôznej miere na stranu toho druhého. V odstavci 237 pripomína, že otázka, kedy začína právo na život je ponechaná na štáty, pretože v Európe neexistuje konsenzus ohľadom právnej ani vedeckej definície začiatku života. Preto je preň nemožné rozhodnúť, či sa článok 2 Dohovoru o práve na život vzťahuje aj na plod.

Hoci nie je možné vylúčiť, že SDEÚ bude musieť riešiť prípady, kedy nebude môcť ísť takou vyhýbavou cestou ako v uvedenom prípade z roku 1991, zároveň je ťažké si predstaviť, že by sa tento súd odhodlal k rozsudku, ktorý by protirečil právu na život plodu, zakotveného v írskej ústave, a povoľoval vykonávanie potratov na celom území EÚ, čím by šiel aj proti maltskému zákazu. Na základe uvedeného sa domnievam, že zástanci zahrnutia kresťanského odkazu v preambule v ňom nevideli spôsob, ako zmeniť právnu situáciu ohľadom potratov v EÚ a ak by im o to šlo, pravdepodobne by taký právny následok na základe spomenutia kresťanstva, ako jedného z historických zdrojov univerzálnych hodnôt v Európe, v preambule, nenastal. Možné posilnenie kresťanských hodnôt na úkor sekularistických v budúcnosti však istú rolu v diskusii o zahrnutí kresťanského odkazu v ústave hrať mohlo (viď nižšie).

Ďalším problémom, s ktorým sa mohla spájať otázka kresťanského odkazu v ústave, boli možné dôsledky pre prístupenie kandidátskej krajiny Turecka. Podľa Szamuelyovej by zmienka o kresťanstve v ústave spôsobila, že Turecko by sa členom EÚ nikdy nemohlo stať (Szamuely 2004). Keďže otázka prístupu Turecka do EÚ je príliš rozsiahla, nebudem sa jej venovať podrobne. Turecko musí v prvom rade splniť prístupové kritériá a jeho členstvo budú musieť odobriť vlády všetkých členských krajín. Uznať historickú pravdu o európskej kultúre v ústave by podľa mňa automatické dôsledky proti prípadnému členstvu Turecka nemalo.

Napokon sa objavili aj názory, že o zahrnutie kresťanského odkazu v preambule ústavy vôbec nešlo, ale že to bola len taktika katolíckej cirkvi ako odpútať politickú a mediálnu pozornosť od jej skutočného zámeru – stať sa privilegovaným partnerom inštitúcií EÚ. Táto konšpirčná teória pochádza z humanistických kruhov a má

vysvetliť, prečo bolo okolo zahrnutia kresťanského odkazu toľko diskusií, kým článok 52 (dnešný článok 17 ZFEÚ) pozornosť verejnosti nepriťahoval (Schlesinger et Foret 2006: 69). Tento článok uvádza vo svojom prvom a treťom odstavci, že Únia nezasahuje do špecifického postavenia cirkví v rámci jednotlivých členských štátov, resp. – a v čom by malo ísť o konšpiráciu – uznávajú ich identitu a ich osobitný prínos s nimi udržiava otvorený, transparentný a pravidelný dialóg. To sa však okrem cirkví vzťahuje aj na filozofické a nekonfesijné organizácie. Kritika tohto článku zaznela aj v Konvente, kde sa niektorí domnievali, že ako náhrada za chýbajúci odkaz na Boha sa cirkvám dávajú „výnimočné práva“. Táto kritika však nebola opodstatnená, keďže o dialógu s cirkvami sa hovorilo dávnejšie a nezávisle od debaty o znení preambuly. Už v roku 2001 zverejnila Európska komisia Bielu knihu o európskom vládnutí, v ktorej v záujme zlepšenia tohto vládnutia vyzýva na väčšie zapojenie občianskej spoločnosti, ktorá zahŕňa aj cirkvi a náboženské združenia, a práve ich prínos tu zdôrazňuje (Európska komisia 2001: 14; Triebel 2003a: 38-39). Dialóg s cirkvami sa teda odvíjal nezávisle od výsledkov vyjednávania o preambule a vyzývala k nemu už Komisia v uvedenom dokumente dva roky predtým.

Čiastkové zhodnotenie

Medzi vyjednávaním o preambule Charty a Návrhu Ústavy je logicky možno vidieť veľa podobností. Náboženstvo bolo v oboch prípadoch problémom a ukázala sa predovšetkým neschopnosť niektorých európskych lídrov rozumne sa vyrovnáť s touto otázkou. Čo bolo príčinou? V prvom rade treba odlišiť dve skupiny, obhajcov a odporcov náboženskej zmienky. Pri vyjednávaní o preambule Návrhu Ústavy sa však aj vzhľadom na to, že išlo o významnejší dokument v rámci integračného procesu než Charta a ktorý mal väčšie ambície ohľadom posilnenia európskej identity, hovorilo konkrétne o židovsko-kresťanskej tradícii, kým v preambule Charty to aj vzhľadom na „ultimátum“ francúzskeho predstaviteľa vlády Braibanta neprichádzalo do úvahy a aj slovo „náboženské“ bolo príliš silné a muselo sa oslabiť na „duchovné“.

Medzi obhajcov zahrnutia židovsko-kresťanského odkazu patrili predovšetkým kresťansko-demokratické a konzervatívne strany – ich predstavitelia z národných a Európskeho parlamentu a z vlád. Výnimkou bola talianska socialistická europoslankyňa, ktorá sa vyslovila za zmienku o Bohu. Argumenty zástancov vychádzali z európskej histórie, zahrnutie kresťanského odkazu považovali za nutné, inak by to odporovalo historickej pravde. Túto zmienku v preambule nepovažovali za

porušenie sekulárneho charakteru EÚ. Ich postoj teda zodpovedá sekularizmu ako princípu, jeho uplatnenie sa však v Návrhu Ústavy nepodarilo presadiť.

Odporcovia zmienky o Bohu či kresťanstve boli predovšetkým predstavitelia socialistických a liberálnych strán – z národných a Európskeho parlamentu a z vlád. Podľa nich zmienka židovsko-kresťanského dedičstva v oficiálnom dokumente odporovala princípu nestrannosti štátu a videli v nej porušenie náboženskej slobody a rovného zaobchádzania. Evokovali náboženské vojny, čo je podľa Casanovu typický postoj Európanov k náboženstvu, a zahrnutie kresťanstva do Návrhu Ústavy by podľa nich rozdeľovalo európskych občanov. Sekularistické predsudky voči náboženstvu znemožnili otvorené a reflexívne posúdenie židovsko-kresťanského dedičstva (Casanova 2004).

Za formuláciou preambuly Návrhu Ústavy, ktorá najprv popierala historickú pravdu nespomenutím kresťanstva popri explicitnej zmienke Grécka, Ríma a osvietenstva a napokon upustila od explicitných zmienok celkovo, len aby sa vyhla nutnosti odkázať na židovsko-kresťanské dedičstvo²⁶, tak vidieť presadenie sekularistickej ideológie zo strany predovšetkým socialistických a liberálnych členov Konventu. Ako vysvetliť, že táto skupina bola ochotná protirečiť historickej pravde, odmietla akceptovať uvedenie kresťanskej tradície Európy a najdôležitejšie prvky formujúce súčasnú európsku kultúru?

Kuna rozlišuje dva aspekty odkazu na Boha či kresťanstvo v preambule ústavy pre EÚ. Deskriptívna funkcia tohto odkazu znamená pomenovať stav vecí, ktorý je všeobecne prijímaný a je takmer nezmyselné ho spochybňovať. Spadá sem konštatovanie, že viera v Boha a kresťanské hodnoty významne ovplyvnili európsku kultúru. Normatívna funkcia tohto odkazu nesleduje ani tak status quo, ale vyjadruje istú pozíciu, aké by veci mali byť. Nemusí zodpovedať súčasnej realite, ale naznačuje, čo by sa malo zmeniť, aby sa dosiahol želaný cieľ (2004: 104). Konkrétne v rámci diskusie o preambule ústavy a uvedeného odkazu tento normatívny aspekt zdôrazňuje, že pre Európu *by* jej kresťanské náboženské dedičstvo *malo byť* (orig. kurzíva) rozhodujúce pokiaľ ide o jej budúcnosť (tamtiež). Podľa Kunu (2004: 107) odporcovia kresťanského odkazu v preambule Návrhu Ústavy boli ochotní zamlčať jeho deskriptívny aspekt, a teda ochotní zaujať postoj „kultúrnych barbarov“ ignorujúcich historický prínos kresťanstva európskej kultúre, pretože sa obávali jeho normatívnej

²⁶ Podľa J. Weilera Európa vynechaním zmienky o kresťanstve v Ústave poprela samú seba (viď in Fiala 2006: 11)

sily, ktorá by sa do Ústavy prostredníctvom tohto odkazu dostala. Ich sekularistická ideológia prejavujúca sa snahou o čo najväčšiu nestrannosť a o toleranciu voči tým, ktorým sú kresťanské hodnoty cudzie, im zdá sa spôsobovala obavu z akéhokoľvek posilnenia pozície kresťanstva v Európskej únii (Kuna 2004: 106-107).

Z deskriptívneho hľadiska nemožno nesúhlasiť s Kunom, že zahrnutie kresťanského odkazu v Ústave je legitímne, pretože vplyv kresťanstva na európsku kultúru môže popierať len nedostatočne informovaný človek. Z normatívneho hľadiska sa podľa Kunu javí zahrnutie tohto odkazu v ústave obhájitelné kvôli stálej platnosti kresťanskej predstavy človeka. Deskriptívny dôkaz kresťanstva v histórii Európy však logicky nezahŕňa jeho normativitu v dnešnej Európe. Ak má byť úspešne obhájený ako normatívne opodstatnený, treba si položiť otázku o skutočnej podstate ľudskej bytosti, ktorá určuje hranice toho, čo je politicky žiadúce a legitímne (tamtiež: 109).

Budúcnosť Európy ovplyvnia skutky kresťanov viac ako odkaz na kresťanstvo v ústavnom dokumente, ich úloha v Európe (a vo svete) bude spočívať v presadení kresťanskej predstavy o a úcte k ľudskej bytosti, aby k nej čo najviac ľudí racionálne dospelo. Celú otázku okolo diskusie o preambule je teda možné vnímať aj z pohľadu, vyjadreného Kunom v úvodnom motte, ako otázku rozdielnych predstáv o podstate ľudskej bytosti.

2.3 Prípady kresťanských kandidátov na post v Európskej komisii

Rocco Buttiglione a Tonio Borg sú obaja otvorenými kresťanmi – katolíkmi, ktorí boli vládami svojich krajín nominovaní na post komisára EÚ. Ich cesta na post v tejto inštitúcii – obzvlášť fáza vypočutia poslancami Európskeho parlamentu - tak predstavuje vhodný podklad pre analýzu stretu náboženstva a politiky EÚ, konkrétne v podobe politika s konzervatívnymi názormi vychádzajúcimi z jeho náboženského presvedčenia a vrcholnej politickej pozície v inštitúcii EÚ.

2.3.1 Pozadie a verejné vypočutie Buttiglioneho

Rocco Buttiglione, kandidát talianskej vlády na post komisára pre spravodlivosť, slobodu a bezpečnosť v roku 2004, patrí medzi popredných katolíckych intelektuálov v Taliansku, profesor politológie na Univerzite sv. Pia V. v Ríme bol aj priateľom a

blízkym poradcom pápeža Jána Pavla II. a redigoval niekoľko jeho encyklik (Foret 2007: 6).

Kontroverzia okolo Buttiglioneho vznikla ešte pred samotným vypočutím v EP a postarali sa o ňu médiá (viď Foret 2007: 3; Fiala 2006: 11). Počas týždňov, ktoré vypočutiu poslancami EP predchádzali, napísal francúzsky denník Le Monde o tomto kandidátovi, že v roku 2001 definoval homosexualitu ako „morálnu poruchu“ a v roku 2002 nabádal k súcitu ohľadom homosexuality, ktorú považoval za „hriech“. Údajne tiež počas diskusií o Charte podal pozmeňovací návrh, aby sa spomedzi zakázaných motívov diskriminácie vylúčil ten „na základe sexuálnej orientácie“. Tieto správy sa podpísali na následnej mobilizácii združení na obranu homosexuálov, obrancov ľudských práv, intelektuálov či politikov a na petícii proti Buttiglionemu (Foret 2007: 3-6).

Buttiglione musel absolvovať ako jediný kandidát, vzhľadom na svoje portfólio, dve vypočutia v EP. Prvé vo Výbore pre občianske slobody sa konalo 5. 10. 2004, druhé vo Výbore pre právne veci o deň neskôr. Na prvom vypočutí sa najväčšia pozornosť - na rozdiel od tej mediálnej - venovala otázkam prisťahovalectva. Buttiglione musel vysvetľovať, že nikdy nechcel zriadiť „koncentračné tábory v severnej Afrike, ale centrá pre humanitárnu pomoc“, pričom tento návrh o azylových centrách mimo územia EÚ, presadzovaný predovšetkým Nemeckom a Talianskom, mal v Rade širokú podporu (Európsky parlament 2004: 1; Foret 2007: 3).

Pri otázkach o základných právach Buttiglione vysvetlil nesprávne interpretácie jeho postojov v médiách. Na otázku holandskej poslankyne EP za Zelených Butenweigovej a britského poslanca EP za Socialistov Cashmana o diskriminácii voči homosexuálom najskôr odkázal na Imanuela Kanta, keď povedal, že: „medzi morálkou a právom treba jasne rozlišovať“ a ďalej „hoci si myslím, že homosexualita je hriech, plne podporujem konečný text Charty a som ochotný ju hájiť.“ (Európsky parlament 2004: 2). Poľský poslanec z vtedajšej Skupiny nezávislosť/demokracia sa ho opýtal na povahu manželstva. Buttiglione odpovedal, že jeho názor na manželstvo je dobre známy a je stúpencom „tradičného manželstva“. Dodal tiež, že „žena má právo mať deti a mať ochranu od muža“. Na otázku nemeckého liberála Alvara o vplyve USA a Vatikánu na jeho rozhodnutia, odpovedal, že je priateľom Američanov a v súvislosti s Vatikánom verí, že človek môže byť „dobrým katolíkom a dobrým Európanom zároveň“, čo dokazovali podľa neho Kohl, Adenauer a Schuman (tamtiež).

Buttiglione neskôr opäť zdôraznil, že jasne rozlišuje medzi teologickým konceptom „hriechu“ a „zločinom“ podľa európskeho práva a odmietol, že by vo svojej politickej činnosti uprednostňoval vieru pred právne demokratickými postupmi a uistil, že by plne uplatňoval Chartu (Steven 2010: 179; Fiala 2006: 12). Na základe vypočutia mu však dotýčný výbor nevyslovil dôveru pomerom hlasov 27 ku 26 a pomerom hlasov 28 ku 25 odmietol aj výmenu jeho portfólia, ktorú podľa Deutsche Welle (2004) navrhovali ako kompromis socialisti, ale odmietli konzervatíci. Hoci toto hlasovanie nebolo záväzné, naznačovalo nesúhlas s nomináciou Buttiglioneho a keďže Parlament môže vysloviť nedôveru len celej Komisii, nie jednotlivým kandidátom, malo významné dôsledky (BBC 2004).

Ako však vyplýva z verejného vypočutia, nie z mediálnych správ, a ako konštatuje Fiala (2006: 11), Buttiglioneho výroky boli úplne v súlade s demokratickou politickou kultúrou, demokratickými pravidlami, právnym poriadkom aj s právom EÚ. Buttiglione sa stal otvoreným vyjadrením svojej katolíckej viery – hoci len ako osobného postoja – neakceptovateľným, jeho viera ho de facto diskvalifikovala z určitej verejnej pozície (tamtiež: 12). Takýto záver vyplýva z nesúhlasných postojov predstaviteľov skupín v EP - predovšetkým socialistov, liberálov a zelených - s jeho názormi na homosexualitu a úlohu žien, a jeho katolícka viera je údajne nezlúčiteľná s úlohou presadzovať a chrániť rovné príležitosti naprieč EÚ, ktorá sama seba nazýva spoločenstvom hodnôt (Steven 2010: 179)²⁷. Socialisti Borrel a Swoboda označili niektoré Buttiglioneho výroky za šokujúce, resp. druhý z nich dodal, že človek, ktorý otvorene diskriminuje homosexuálov a otvorene presadzuje oslabenie úlohy žien v spoločnosti, nemôže mať na starosti dané portfólio (BBC 2004). Názor, že homosexualita je hriech, nemožno považovať za otvorenú diskrimináciu, navyše keď ten, čo tento názor vyslovil, sa zároveň zaväzuje dodržiavať dokument, ktorý túto diskrimináciu zakazuje. Z hľadiska slobody myslenia, ktorá patrí medzi základné slobody uvedené v Charte v článku 10 a za ktorú EP každoročne udeľuje Sacharovovu cenu, je diskriminujúce tvrdenie Swobody, podľa ktorého človek, ktorý si myslí, že

²⁷ Či išlo o ideologické rozdelenie v EP a do akej miery bola Buttiglioneho viera rozhodujúca pre jeho odmietnutie, je možné nájsť rôzne interpretácie. Economist (2004) uvádza, že aféra rozdelila poslancov EP pozdĺž ideologickej línie. Podľa Foreta (2007: 8) nešlo o „komplot sekularistov“, pretože údajne nebola v otázke Buttiglioneho jednotná ani ELS. V oboch prípadoch však chýbajú zdroje týchto informácií alebo akýkoľvek odkaz na ne. Foret ďalej uvádza, že okrem duchovného pozadia Buttiglioneho zohrali rolu aj jeho libertariánske názory na ekonomiku a taktiež prílišná spriaznenosť so Spojenými štátmi (tamtiež). Bowley z New York Times (2004) napokon uvádza, že svoju rolu mohli zohrať aj vyostrené vzťahy medzi Berlusconi, ktorý Buttiglioneho nominoval, a Schulzom, socialistickým europoslancom, ktorý viedol opozíciu voči Buttiglionemu.

ženy by mali doma viac času tráviť s deťmi a muži by sa o nich mali postarať, nemôže zastávať funkciu komisára pre spravodlivosť.

Talianska vláda sa napokon rozhodnutiu väčšiny poslancov EP poddala a Buttiglioneho nomináciu stiahla a nahradila ho „vhodnejším“ kandidátom. Možno konštatovať, že v tomto prípade sa poslanci EP (socialisti, liberáli a zelení) neriadili princípom sekularizmu, ale ideológiou, pretože neboli neutrálni voči kandidátovi na komisára, ktorý otvorene vyjadril katolícku vieru, ale kvôli názorom z nej vychádzajúcim ho nepodporili.

2.3.2 Pozadie a verejné vypočutie Borga

Presne po ôsmich rokoch po afére Buttiglione došlo k podobnej situácii – na miesto komisára bol opäť nominovaný otvorený katolík, Tonio Borg z Malty. A hoci vieme, že kým Buttiglione sa komisárom nestal a Borg áno, celý proces – najmä vypočutie v EP – si zaslúži pozornosť, jednak kvôli tomu, ako sa tentokrát vyvinul konflikt vrcholnej politickej funkcie v EÚ a kandidáta s konzervatívnymi názormi vychádzajúcimi z jeho katolíckej viery, jednak čo rozhodlo v prospech Borga, hoci jeho postoje a postoje Buttiglioneho, ako vyplynulo z vypočutí, sú takmer identické. O podobnosti týchto dvoch kandidátov asi najlepšie vypovedá vyjadrenie predsedu Socialistov v EP Hannesa Swobodu o Borgovi: „Už tu raz bol prípad, kedy Európsky parlament zamietol kandidáta, ktorý poslancov EP nedokázal presvedčiť o svojej pripravenosti akceptovať základné európske hodnoty. Nepotrebujeme druhého Rocca Buttiglioneho.“ (Times of Malta 2012).

Okolnosti nominácie Borga boli odlišné, maltský komisár pre zdravie a ochranu spotrebiteľa John Dalli v októbri 2012 odstúpil z funkcie potom, čo Úrad EÚ na boj proti podvodom OLAF prešetril sťažnosť ohľadom údajného možného ovplyvňovania legislatívy o tabakových výrobkoch maltským podnikateľom s prepojením na Dalliho. Podľa článku 246 ZFEÚ musí byť na uvoľnený post dosadený kandidát z rovnakej krajiny, ktorý na ňom zotrvá do konca funkčného obdobia Komisie a ktorého musí schváliť EP. Ten ho najprv 3 hodiny vypočuje, zhodnotí jeho výkon a napokon sa tajne hlasuje v pléne, kde musí získať nadpolovičnú väčšinu hlasov prítomných poslancov (Európsky parlament 2012f).

Vypočutie Borga skutočne trvalo tri hodiny, dostupný materiál – celkový prepis otázok aj odpovedí – je tak obsiahlejší ako v prvom prípade a umožňuje rozobrať postoje podrobnejšie. Počas vypočutia často zazneli otázky, ktoré nadväzovali na správy v

médiách o predošlých rozhodnutiach Borga v domácej politike a jeho postojoch, aj na tému potratov. Tu treba upozorniť na dve veci. Otázka potratov je plne v kompetencii členských štátov – zdravotnícke služby sú explicitne vylúčené z pôsobnosti smernice o službách 2006/123/EC (Európska komisia 2013). Po druhé, rozvojová politika EÚ v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia vychádza z „Programu pre akciu“ Medzinárodnej konferencie OSN o populácii a rozvoji v Káhire z roku 1994 (ďalej len ICPD) a následných programov, prijatých vždy po piatich rokoch. Definícia sexuálneho a reprodukčného zdravia ICPD v žiadnej časti nezahŕňa potraty. Navyše Komisia sa vyjadrila, že „Únia nikdy neprijala alternatívnu definíciu sexuálneho a reprodukčného zdravia ako tú, ktorá je v Programe pre akciu a ktorá potrat nezmieňuje“, a Rada potvrdila toto stanovisko a na otázku jedného poslanca EP, či výraz reprodukčné zdravie zahŕňa propagovanie potratu, odpovedal predstaviteľ Rady: „Nie.“ (European Dignity Watch 2012: 2-4). Navyše nariadenie 1567/2003 o podpore politík a opatrení, ktoré sa týkajú reprodukčného a sexuálneho zdravia a s ním súvisiacich práv v rozvojových krajinách v bode 16 hovorí: „V žiadnom prípade nemožno na základe tohto nariadenia podporovať snahy doporučovať sterilizáciu či potrat... ..potrat niesmie byť v žiadnom prípade podporovaný ako metóda plánovaného rodičovstva.“ (Nariadenie 1567/2003).

Gabrielle Zimmer, nemecká šéfka Skupiny Európskej zjednotenej ľavice v EP, sa ešte pred vypočutím vyjadrila, že Borgova nedostatočná oddanosť voči ľudským právam²⁸ a obzvlášť jeho odpor proti potratom predstavujú vážne dôvody pre znepokojenie a len ťažko si vie predstaviť, ako môžu byť takéto postoje zlúčiteľné s funkciou komisára pre zdravie a spotrebiteľskú politiku (Európsky parlament 2012a)

Na vypočutí sa týkalo potratu alebo Borgových názorov na ne 6 otázok. Všetky zazneli od predstaviteľov ľavicových a liberálnych skupín v EP, konkrétne Linda McAvan, Edite Estrela, Åsa Westlund (Socialisti a demomokrati - S&D), Chris Davies (Liberáli a demokrati - ALDE), Kartika Tamara Liotard (Európska zjednotená ľavica - GUE/NGL), Carl Schlyter (Zelení/EFA) (viď Európsky parlament 2012e: 7; 8; 10; 12; 25; 27). Borg v odpovediach ubezpečil, tak ako pred ním Buttiglione, že sa bude držať Charty, ktorá zakazuje diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie, bude dodržiavať zmluvy, ktoré otázku povolenia potratu ponechávajú v súlade s princípom subsidiarity

²⁸ Tonio Borg okrem politiky je aj právnik zaoberajúci sa prípadmi o ľudských právach a prednáša o ľudských právach na Maltskej univerzite.

na členských štátoch, a ubezpečoval, aj na výzvu uvedených poslancov, že jeho osobné a sociálne postoje sa neprenesú do vykonávania funkcie komisára.

Napriek ubezpečeniam a vysvetleniu správ uvedených v médiách sa hodnotenie Tonio Borga skupinami EP líšilo. Pravicové konzervatívne skupiny ELS, ECR (EFD sa vypočutí nezúčastnila) ho zhodnotili pozitívne. ECR vo svojom vyjadrení zdôraznila, že by bolo nevhodné hodnotiť navrhovaného komisára na základe jeho údajnej „nezlúčiteľnosti s európskymi hodnotami“ a že sloboda myslenia a prejavu, vrátane náboženskej slobody, taktiež medzi tieto hodnoty patria (Európsky parlament 2012c: 4-5).

Skupina S&D vo svojom hodnotení zohľadňuje Borgove vyjadrenie, že jeho osobné postoje sa neodrazia v snahách ovplyvniť politiku EÚ o „sexuálnych a reprodukčných právach“ žien a že budú jeho kroky pozorne sledovať. Ohľadom otázok priamo súvisiacich s jeho portfóliom vyjadrila skupina spokojnosť (tamtiež: 5).

Zvyšné ľavicové a liberálne skupiny však vzniesli výhrady voči Borgovým postojom a všetky tri uviedli, že jeho kandidatúru na post komisára pre zdravie a spotrebiteľskú politiku nepodporia. Skupina ALDE „vyjadrila znepokojenie, že Borgove názory na homosexualitu, rozvody, potraty... by ohrozili jeho nevyhnutnú nestrannosť...“ a že mu preto „odmietne vysloviť podporu“ (tamtiež). V prílohe skupina navyše pripája celkové hodnotenie, v ktorom uvádza, že Borg sa nesnažil poprieť svoje názory na významné sociálne otázky, a tieto názory by mu zabráňovali viesť svoje portfólio nestranne (tamtiež: 9). Skupina teda požadovala, aby poprel svoje osobné názory vychádzajúce z jeho katolíckej viery, inak nemôže vykonávať funkciu komisára pre zdravie pretože by nebol nestranný, čo si táto funkcia vyžaduje. Aj tu sa stretávame s interpretáciou nestrannosti, ktorá však znamená, že kandidát nesmie mať názory vychádzajúce z katolíckej viery. Táto podmienka nestrannosti vylučuje kandidáta z možnosti zastávať verejný post, a to aj napriek zárukám, že bude dodržiavať všetky platné pravidlá a zmluvy. Navyše, ako vyplýva z kompetencií EÚ v oblasti potratov a z jej nariadení o rozvojovej politike, u kandidáta na komisára sa nemôže brať do úvahy jeho osobný názor na potraty, keďže o nich EÚ nemôže rozhodovať. Skupina ALDE ich však medzi dôvodmi znepokojenia a jeho následného odmietnutia uvádza. Z tohto pohľadu je tak kvôli svojim osobným postojom vychádzajúcim z katolíckej viery vopred diskvalifikovaný z danej funkcie.

Skupina Zelených/EFA vo svojom hodnotení uvádza: „čo sa týka citlivých otázok o právach žien vrátane potratu, práv LGBT osôb, práv menšín...“ (tamtiež: 5). Táto skupina opäť nesprávne berie do úvahy otázku potratov, ktoré EÚ nikdy medzi práva žien nezaradila a vo svojej kompetencii nemá. Vo vyjadrení v prílohe dokumentu opäť zdôraznila, že podľa nej nestačí že bude ohľadom otázok práv žien vrátane potratu dodržiavať zmluvy, ale musí vyvíjať nové politiky v tejto oblasti. Aj táto skupina sa vyjadrila, že nepodporí jeho nomináciu.

Napokon skupina GUE/NGL sa vyjadrila, že „jeho konzervatívne názory pokiaľ ide o práva žien, sexuálne a reprodukčné práva, manželstvá ľudí rovnakého pohlavia a ich spolužitie, rodovú rovnosť; budú mať škodlivý a kontraproduktívny dopad na niekoľko politík EÚ, napríklad (a nielen): zamestnanosť, sociálne veci, rovné príležitosti, spoločná zahraničná a bezpečnostná politika, rozvojová politika, humanitárna pomoc, ľudské práva, zahraničný obchod, spravodlivosť a práva občanov.“ (tamtiež: 11). Skupina ako tretia v poradí otvorene vyslovila, že kandidatúru Borga nepodporí.

Borg následne po vypočutí odoslal poslancom EP list, v ktorom ešte raz zdôrazňuje ochotu dodržiavať Chartu, bojovať proti diskriminácii atď. (viď Európsky parlament 2012d) a po ktorom nasledovalo protirečivé tvrdenie zo strany poslankyne ALDE, ktorá list považovala za poľutovaniahodný pokus poprieť svoje osobné názory, hoci po vypočutí mu práve jej skupina vyčítala, že svoje osobné názory nebol ochotný poprieť.²⁹ Uvediem ešte dve vyjadrenia poslancov EP smerovaných na osobu Borga, jeho postoje a ich zlúčiteľnosť s vykonávaním postu komisára pre zdravie. Šéfka Zelených Rebecca Harms uviedla, že „Zelení si nemyslia, že Borg bude skutočne bojovať za európske hodnoty či zmluvy. Tento skepticizmus je oprávnený vzhľadom na to, čo povedal o homosexuáloch. Je proti potratom, proti antikoncepcii a nemyslím si, že Malta potrebuje tak katolíckeho komisára.“ (MaltaToday 2012). Cecilia Wikström, švédka liberálna europoslankyňa za ALDE sa vyjadrila o Borgovi v súvislosti s jeho osobnými názormi ako o „dinosaurovi“ (Rozhovor s Ceciliou Wikström 2012a: 1min. 22 s.) a neakceptovateľnom, pretože „nie je komisárom pre 21. storočie“. Opäť ide o prejavy sekularistickej ideológie, ktorá považuje náboženstvo za prekonané, ktoré vo

²⁹ Porovnaj „However, his views on homosexuality, divorce, abortion and the scientific use of tissues and cells have been well reported, and while he stated his opposition to discrimination and human rights, Dr Borg made no attempt to deny his opinions on social issues of great importance“ (Hodnotenie Tonio Borga... 2012: 9) a následne vyjadrenie Sophie in't Veld: „It is a shame if Mr. Borg feels he has to deny or betray his views.“ (MaltaToday 2012).

verejnej sfére nemá miesto. Jej vyjadrenia vzbudili mnohé reakcie a následne ich viackrát vysvetľovala.³⁰ V rozhovore pre MaltaToday na otázku, či by mohla uviesť oblasti v jeho portfóliu, v ktorých by jeho osobné presvedčenia či viera mohli byť v rozpore s rozhodnutiami, ktoré má ako komisár pre zdravie a spotrebiteľskú politiku urobiť, odpovedala: „Sexuálne a reprodukčné práva a zdravie“, ktoré sú podľa nej „aj o práve na legálny a bezpečný potrat“ (Rozhovor s Ceciliou Wikström 2012b: 3min. 46 s.-4min. 30s.). V tomto prípade jednak nesprávne spojila sexuálne a reprodukčné zdravie s právom na potrat, čo protirečí oficiálnemu stanovisku Komisie a Rady (viď vyššie), a zároveň potvrdila, že jeho [katolícka] viera či názory na nej založené by boli v rozpore s jeho portfóliom. Jeho osobné presvedčenie a viera však nemôžu byť prekážkou vykonávania funkcie ohľadom oblasti, ktorá do kompetencií EÚ, tzn. ani do jeho kompetencie ako komisára, nespadá.

Po vypočutí a pred hlasovaním v pléne EP sa očakávalo, že Borga podporia pravicové strany ELS (271 hlasov), ECR (52) a EFD (34), kým ľavicové a liberálne - ALDE (85), Zelení/EFA (59), GUE/NGL (34) - ho zamietnu. Večer pred hlasovaním v pléne zverejnila Skupina S&D na svojom Twitter účte výsledok interného hlasovania v rámci tejto skupiny, v ktorom 2/3-vou väčšinou zamietli kandidatúru Borga (S&D Group: 2012). Toto hlasovanie však nebolo záväzné a ako sa ukázalo, pravdepodobne sa ho ani všetci členovia skupiny nedržali a nezopakoval sa tak scenár spred 8 rokov v tom zmysle, že komisár s názormi vychádzajúcimi z jeho katolíckej viery tentokrát post komisára získal, a to 386 hlasmi za, 281 proti a 28 sa zdržalo (Európsky parlament 2012b).

Čiastkové zhodnotenie

Hoci by bolo nebezpečné odvodzovať z dvoch prípadov všeobecné závery, oba prípady majú spoločné aspoň niečo: v oboch boli názory, ktoré vychádzali z náboženského presvedčenia kandidáta a ktoré boli verejne známe, prekážkou získania verejného postu, na ktorý bol nominovaný. Napriek tomu, že obaja kandidáti počas vypočutia žiadnym svojím výrokom neporušili platné zákony a demokratické zásady a nepovedali nič, čo by im odporovalo, väčšinu členov uvedených ľavicových a liberálnych strán v EP to nepresvedčilo. Vyvstáva otázka aj nad zmyslom samotných vypočutí komisárov poslancami EP. Počas týchto vypočutí môžu kandidáti poskytnúť

³⁰ Viď <https://www.youtube.com/watch?v=Xur-jixjgQ>,
<https://www.youtube.com/watch?v=2gohdP6KmmY> (oba v angličtine).

ústne sľuby a záväzky, že pri vykonávaní svojej funkcie budú dodržiavať všetky platné zákony. Nič viac urobiť nemôžu. Ak aj napriek poskytnutým zárukám kandidáta, ktoré sú maximum, čo kandidát môže urobiť, mu niektorí poslanci nevyslovia dôveru – predpokladajúc samozrejme, že kandidát splnil všetky ostatné predpoklady a neprejavil vedomostné či iné nedostatky ohľadom svojho portfólia - potom na ich rozhodnutí nemohlo mať vypočutie žiadny vplyv. Posúdili ho na základe jeho osobných postojov, ktoré mal aj predtým, a napriek tomu, že sú v súlade so zákonmi Únie, a na ich základe ho zamietli. Odsúdili ho teda ešte predtým, ako mohol kvôli svojím postojom unijné pravidlá porušiť. Odporcovia v prípade Borga argumentovali tým, že záväzok neporušovať zmluvy nestačí, ale že kandidát musí presvedčiť, že bude aj aktívne rozvíjať jemu zverené portfólio. Našli si tak zámienku, na základe ktorej mohli konštatovať, že ich Borg nepresvedčil, a preto zamietnuť jeho kandidatúru (viď Európsky parlament 2012c).

Prípád s Buttiglionem podľa Fialu (2006: 12) poukazuje na problém, ktorý si zaslúži pozornosť nielen európskych katolíkov alebo kresťanov, ale všetkých, komu záleží na vývoji európskej demokracie. Tento prípad môže, resp. by mohol znamenať, že postoj Európskej únie v náboženských otázkach nie je neutrálny, ale aktívne diskriminačný. A treba podľa neho zvážiť aj to, či tento prípad nenaznačuje formovanie a nenápadné uplatňovanie moci nejakej novej ideológie, ktorá je netolerantná k postojom ešte stále značnej časti európskej populácie a snaží sa tieto postoje z politickej a verejnej sféry vytlačiť. Dôvodom k obozretnosti sú skúsenosti s „politickými náboženstvami“ 20. storočia (tamtiež). Nedávny prípad Borga ukázal, že problém s katolíckym kandidátom a postojmi z jeho presvedčenia vychádzajúcimi nebol výnimkou a opäť potvrdil dôvod k obavám ohľadom skutočne demokratickej európskej politiky a nestranného postoja k náboženským otázkam. Je zrejmé, na ktorej časti politického spektra v EÚ by sa dalo o prípadnom formovaní istej ideológie hovoriť. V prípade Borga tri skupiny v EP otvorene, písomne zamietli jeho kandidatúru a uviedli aj dôvody, z ktorých je zrejmé, kde nastáva rozpor medzi katolíckym presvedčením a ich presvedčením. Paradoxne sa tak v európskej politike dostávajú názory vychádzajúce z katolíckeho presvedčenia do rozporu s európskymi hodnotami (vychádzajúcimi aj z kresťanského dedičstva) ako ich interpretujú niektorí ľavicoví a liberálni predstavitelia EP. Ľudské práva a hlavne právo na život sú najlepšími príkladmi, kde k tomu dochádza. Súvisí to so širším problémom, ktorým je podľa Matlaryovej (2007: 21)

„tendencia nedefinovať hodnoty, na ktorých spočíva európska demokracia.“ Keďže sa európske hodnoty zakotvené v jej dokumentoch interpretujú rôzne, osud podobných kandidátov, akých som uviedol, bude závisieť aj od toho, ako tieto hodnoty interpretuje väčšina tých, ktorí o nich budú rozhodovať. Ilustrujú to vyššie uvedené príklady. V prípade Borga mohlo zavážiť aj to, že na EP by to vrhlo zlé svetlo, keby po druhýkrát zamietol katolíckeho kandidáta s konzervatívnymi názormi, hoci ani jeden z nich žiadne pravidlá Únie neporušil a bol odhodlaný hájiť jej hodnoty.

2.4 Ďalšie príklady kresťanstva v politike EÚ

Začiatkom roku 2011 sa Rada ministrov zahraničných vecí nebola schopná dohodnúť na znení spoločnej deklarácie, odsudzujúcej útoky na kresťanov vo svete. Problémom bolo práve slovo kresťanstvo - či má alebo nemá byť v rezolúcii uvedené. Na rozdiel od Rady nebol v EP v tejto súvislosti problém. Už v roku 2007 poslanci EP prijali uznesenie odsudzujúce útoky voči kresťanom vo svete.³¹ Uznesenie o kresťanských komunitách bolo prijaté veľkou väčšinou, 57 hlasov za, 2 proti, 1 sa zdržal (viď Európsky parlament 2007a: 17). Rovnako v roku 2011 sa na odsúdení útokov na kresťanov³² zhodol EP naprieč všetkými skupinami okrem GUE/NGL. V oboch uzneseniach sa hovorí o násilí, útokoch, únosoch a vraždách kresťanov otvorene.

31. 1. 2011 sa Rada na spoločnej deklarácii nedohodla kvôli tomu, že Vysoká predstaviteľka Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku Catherine Ashton a údajne päť ďalších ministrov zahraničných vecí či ich zástupcov - Luís Amado (portugalská socialistická vláda), Trinidad Jiménez (španielska socialistická vláda), Jean Asselborn (člen Luxemburskej socialistickej strany), Rory Montgomery (zástupca Írska z COREPER-u) and Markos Kyprianou (člen cyperskej demokratickej strany) – nesúhlasili s explicitným pomenovaním kresťanstva, ako náboženstva voči ktorému sú útoky namierené (Rada Európskej únie 2011a: 12; Sapsted 2011; Willis 2011). Willis (2011) uvádza, citujúc diplomata, ktorý sa na zasadnutí ministrov zúčastnil, že to boli „niektoré severské krajiny a Spojené kráľovstvo“, kto nechcel odkazovať na žiadne konkrétne náboženstvo, pretože sa obávali „stretu civilizácií“. Poslanci EP už počas

³¹ Týkalo sa to najmä únosov a vražd asýrskych kresťanov v Iraku, Koptov v Egypte, únosov a väzní katolíckych kňazov na Filipínach a v Čínskej ľudovej republike a situáciou kresťanských komunít v Sudáne a iných. (Európsky parlament 2007b)

³² Podľa odhadov Komisie biskupských konferencií Európskej únie tvoria kresťania ¾ všetkých prenasledovaných na základe viery (Pontifex, Newton 2011: 10-11).

rozpravy 19. januára s Catherine Ashtonovou vyčítali šéfke európskej diplomacie, že sa vyhýba hovoriť explicitne o kresťanstve, hoci sa jednalo práve o situácii kresťanov vo svete a že nekoná dostatočne aktívne (viď Rozprava z 19. 1. 2011, viď prejav poslanca Maura, Ziobra a i.).

Napriek narastajúcemu počtu útokov na kresťanov predovšetkým v Iraku a Egypte návrh deklarácie, ktorý taliansky minister zahraničných vecí Frattini označil za „exces sekularizmu“, odsudzoval „akty terorizmu namierené na svätyne.“³³ Až v Záveroch Rady z 21. 2. (Rada Európskej únie 2011b: 1) sa explicitne hovorí o ostrom odsúdení útokov na „kresťanov a ich svätyne, moslimských pútnikov a ďalšie náboženské komunity“.

Opäť tak mali predstavitelia EÚ problém s odkazovaním na kresťanstvo, ktorému tentokrát zabránila politická korektnosť, nevyvolať negatívne reakcie moslimských krajín a snaha pristupovať ku všetkým náboženstvám rovnako, hoci v tomto prípade išlo predovšetkým o útoky na kresťanské komunity v moslimských krajinách.

Druhým nedávnym prípadom, ktorý opäť opomínal kresťanstvo v súvislosti inštitúciou EÚ a spôsobil rozruch, bolo vydanie školského diára EÚ 2010/2011 pre deti druhého stupňa. Tento diár, v počte kusov 3,2 milióna, ktorý Komisia každoročne vydávala, vyznačoval dátumy moslimských, židovských, čínskych, sikhských a hinduistických sviatkov, no opomínal Vianoce a Veľkú noc, teda najvýznamnejšie, ako aj všetky ostatné, kresťanské sviatky. Na Komisiu smerovalo množstvo sťažností a reakcií poslancov EP, označujúce tento akt za prejav agresívneho ateizmu. Komisia sa následne za chybu ospravedlnila a ako dôvod uviedla nedostatočnú redakčnú kontrolu (Sapsted 2011). Hoci sa na prvý pohľad nejednalo o závažnú záležitosť, v súvislosti s ostatnými „konfliktmi“ kresťanstva a politiky EÚ v tejto práci malo zmysel ju spomenúť. Vysvetlenie, že išlo o omyl, nie je prípustné. Pracovníci komisie, zodpovední za obsah diára, nemohli zabudnúť na Vianoce a ostatné kresťanské sviatky pokiaľ zároveň uviedli sikhské, hinduistické a iné sviatky. Týmto krokom Komisia určite nepodporila pocit európanstva u kresťanov v Európe.

³³ Išlo najmä o útoky na dva kresťanské kostoly počas kresťanských sviatkov na severovýchode Nigérie, bombové útoky v rímsko-katolíckom kostole na Filipínach, v bagdadskej kostole a koptskej kostole v Egypte (Willis 2011)

Záver

Význam otázok náboženstva a identity v politike sa zvyšuje a platí to aj pre tú európsku. Cieľom tejto práce bolo nadväzujúc na teoretické predpoklady zhodnotiť miesto kresťanstva - ako jedného z piliérov európskej kultúry - v súčasnej politike EÚ. Splniť tento cieľ si vyžadovalo priblížiť z teoretického hľadiska špecifické rysy európskej kultúry vo vzťahu k náboženstvu, ktoré vopred naznačujú, aké miesto bude mať kresťanstvo v európskej politike. Kresťanstvo patrí medzi najvýznamnejšie kulturotvorné faktory Európy, z jeho učenia pochádza princíp slobody, ktorý sa stal trvalou súčasťou európskej hodnotovej paradigmy. V stredoveku bol najdôležitejším faktorom profilujúcim európsku kultúru, no v novoveku jeho miesto zaujala moderná veda. Po náboženských vojnách tiež postupne dochádzalo k oddeleniu cirkevnej a svetskej moci. V Európe sprevádzala modernizáciu radikálna sekularizácia. Podľa Casanovy to bolo spôsobené vedomím o prekonaní iracionality viery ako pokrokového smerovania vývoja. Jedná sa o špecifické rysy európskej kultúry, ktoré majú na miesto kresťanstva v európskej politike vplyv. Dôležitým pojmom v tejto súvislosti je sekularizmus. Rozlíšil som medzi princípom a ideológiou sekularizmu. Kým prvý znamená oddelenie náboženskej a politickej autority a je spojený s neutrálnou verejnou sférou, ktorá však neznamena zbavená náboženstva, ale poskytujúca priestor veriacim aj neveriacim, a ktorá môže uznávať špecifické postavenie a rolu určitej náboženskej autority, pokiaľ zároveň zaručuje náboženskú slobodu - slobodu veriť, zmeniť vieru či nemať žiadnu vieru. Druhý buď považuje náboženstvo za prekonané, alebo za neracionálnu formu diskurzu, ktorá nemá byť vo verejnej sfére prítomná - v tomto zmysle znamená neutrálna verejná sféra zbavená náboženstva, v skutočnosti teda neutrálna nie je. Prejavy týchto sekularizmov som potom hľadal v diskusiách o preambule jednak Charty základných práv EÚ, jednak Návrhu Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu a tiež ako sa podpísali na výslednej podobe ich znenia.

V prípade prvého z dokumentov vznikli pri vyjednávaní o znení preambule v súvislosti s možným odkazom na kresťanstvo, resp. náboženstvo vôbec, vážne rozpory, ktoré riskovali zablokovanie už predtým dohodnutých bodov. V tejto otázke neboli jednotní predovšetkým kresťanskí demokrati na jednej a predstavitelia sociálnej demokracie na druhej strane. Prví žiadali zahrnutie kresťanského odkazu ako dôležitého zdroja hodnôt, kým druhí namietali, že toto zahrnutie by si vyžadovalo spomenúť aj islam i ďalšie tradície, ktoré Európu ovplyvnili a poukazovali tiež na náboženské

konflikty minulosti. Významne tieto vyjednávania ovplyvnil člen predsedníctva konventu Francúz Braibant, ktorý pohrozil, že pokiaľ bude preambula obsahovať slovo náboženstvo, jednanie zablokuje. Výsledné znenie preambuly tak odkazovalo len na bližšie nešpecifikované duchovné hodnoty Európy. Únia tak v Charte základných práv na kresťanské dedičstvo pod vplyvom ideológie sekularizmu a francúzskeho zástupcu vlády neodkázala.

Aj v prípade vyjednávania o preambule druhého dokumentu došlo k podobným rozporom. Ústava mala ešte väčšie ambície posilniť spoločnú identitu Európanov, preto sa kládol na znenie jej preambuly a vystihnúť spoločných hodnôt a ich historických zdrojov veľký dôraz. Otázka zahrnutia kresťanského odkazu však opäť členov Konventu rozdelila pozdĺž ideologickej línie. Kým kresťanskí demokrati a konzervatívni členovia žiadali spomenúť kresťansko-židovské dedičstvo v preambule, čo by podľa nich neodporovalo neutrálnosti a bolo to nutné v záujme zachovania historickej pravdy, socialistickí a liberálni členovia boli proti, argumentujúc, že by sa týmto odkazom princíp neutrálnosti porušil a odporoval by sekulárnemu charakteru EÚ, náboženskej slobode a rovnému zaobchádzaniu. Postoj prvých korešponduje s princípom sekularizmu, postoj druhých s ideológiou. Aj v druhom významnom dokumente sa presadila ideológia, keďže výsledné znenie preambuly opäť neuvádzalo konkrétne historické zdroje hodnôt, ale len bližšie nešpecifikované kultúrne, náboženské a humanistické dedičstvo, čo sa za uspokojivý výsledok vzhľadom na účel samotnej preambuly považovať nedá.

Analýzou vypočutí a hodnotení kresťanských kandidátov na post komisára EÚ som sa snažil posúdiť, aký vplyv mala ich kresťanská – konkrétne katolícka – viera a názory z nej vychádzajúce na získanie tejto vrcholnej politickej pozície EÚ. U obidvoch kandidátov, Rocca Buttiglioneho aj Tonio Borga, boli ich osobné názory, vychádzajúce z ich viery, na otázky homosexuality a potratov - hoci v súlade s demokratickou politickou kultúrou a právom EÚ – podľa väčšiny ľavicových a liberálnych poslancov v rozpore s funkciou komisára EÚ, a preto im nevyjadrili podporu. Buttiglione tesnou väčšinou podporu nezískal a aby nedošlo k vysloveniu nedôvery celej Komisie, bol nahradený iným kandidátom. Borgovi poslanci EP hlasovaním v pléne vyjadrili podporu, hoci ľavicové a liberálne skupiny EP - GUE/NGL, Zelení/EFA, ALDE a S&D – sa pred hlasovaním vyjadrili, že jeho kandidatúru nepodporia, no pre členov týchto skupín nebolo toto rozhodnutie záväzné. Vyjadrenia ich vrcholných predstaviteľov však

naznačujú, že konzervatívne názory vychádzajúce z katolíckej viery sú v rozpore s ich interpretáciou unijných hodnôt. Obidva prípady poukazujú na možné ohrozenie európskej demokracie vylučovaním kandidátov s názormi vychádzajúcimi z ich náboženského presvedčenia, ktoré však demokratickej politickej kultúre ani právu EÚ neodporujú.

Napokon sa v politike EÚ dá vysledovať okrem ideológie sekularizmu aj ďalší faktor, ktorý má na miesto kresťanstva v nej negatívny vplyv a ktorý pôsobil aj počas vyjednávania o preambulách, a tým je politická korektnosť. Na zasadnutí Rady ministrov zahraničných vecí sa ministri neboli schopní dohodnúť na znení spoločnej deklarácie odsudzujúcej útoky na kresťanov vo svete, pretože sa niektorí z nich obávali „stretnutia civilizácií“, ktorý by odsúdenie útokov na kresťanov v moslimských krajinách mohlo spôsobiť.

Ohľadom miesta kresťanstva v politike EÚ vznikajú významné rozpory, ktoré sa podpisujú na neschopnosti uznať rolu kresťanstva v európskej kultúre, jeho miesto v súčasnej európskej verejnej sfére negatívne ovplyvňuje ideológia sekularizmu a názory vychádzajúce z katolíckej viery sa dostávajú do konfliktu s interpretáciou európskych hodnôt predovšetkým predstaviteľov ľavicových a liberálnych skupín v EP. K týmto negatívnym vplyvom na miesto kresťanstva v politike EÚ možno radiť aj politickú korektnosť, ktorá protirečí hľadaniu pravdy, tak významnej črte európskej kultúry. Európska únia stojí pred výzvou vysporiadať sa s náboženskými otázkami, ktoré naberajú na význame. Ako sme videli, v prípade kresťanstva nie je táto otázka uspokojivo vyriešená. Výskum by sa však mohol a mal okrem kresťanstva sústrediť aj na otázky miesta náboženstiev v politike EÚ všeobecne, aj miesta katolicizmu konkrétne. Aj v tejto práci je vidieť, že problémy európskej politiky vo vzťahu ku kresťanstvu sa môžu týkať aj islamu, poprípadе náboženstva ako takého. Iné zase súviseli s konkrétnou denomináciou kresťanstva - katolicizmom - a nemuseli platiť pre kresťanstvo ako celok. Tieto otázky si zaslúžia našu pozornosť, pretože od nich závisí aj osud európskej demokracie.

Zoznam literatúry

Primárne pramene

Crucifix in the Classroom – Joseph Weiler before the European Court of Human Rights. (2011). In: *Youtube* [online]. 09. 10. 2011 [cit. 2013-05-06]. Kanál užívateľa mkobplease. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=ioyIyxM-gnM>>

European Dignity Watch (2012). *Funding Abortion through EU Development Aid*. [on-line]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <http://www.europeandignitywatch.org/fileadmin/user_upload/PDF/Day_to_Day_diverse/Funding_of_Abortion_Through_EU_Development_Aid_full_version.pdf>

Európska komisia. (2001). *Biela kniha o európskom vládnutí*. [on-line]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf>

Európska komisia (2010). *Eurobarometer* [on-line]. [cit. 2013-02-22]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf>

Európska komisia. (2013) *Smernica 2006/123/EC – rýchly sprievodca*. [on-line]. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/internal_market/services/services-dir/guide/index_en.htm>

Európska únia. (2010). *Pristúpenie Únie k ESLP – často kladené otázky* [on-line]. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-84_en.htm?locale=FR>

Európsky parlament. (-). *Charta základných práv – príloha*. [on-line]. [cit. 2013-02-22]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/charter/composition_en.htm>

Európsky parlament. (2004). *Verejné vypočutie Buttiglioneho*. [on-line]. [cit. 2013-04-16]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/press/audicom2004/resume/041005_BUTTIGLIONE_EN.pdf>

Európsky parlament. (2007a). *Hlasovanie o kresťanských komunitách na Blízkom východe*. [on-line]. [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+PV+20071115+RES-VOT+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>>

Európsky parlament. (2007b). *Uznesenie o kresťanských komunitách*. [on-line]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0542&language=SK&ring=P6-RC-2007-0449>>

Európsky parlament. (2012a). *Čo si myslia lídri skupín EP*. [on-line]. [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/content/20121112FCS55351/5/html/What-group-leaders-think>>

Európsky parlament. (2012b). *Hlasovanie o Tonio Borgovi z 21. 11. 2012*. [on-line]. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://audiovisual.europarl.europa.eu/NewsAlertDetail.aspx?g=666>>

Európsky parlament. (2012c). *Hodnotenie Tonio Borga z 15. 11. 2012*. [on-line]. [cit. 2013-04-23]. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201211/20121115ATT55650/20121115ATT55650EN.pdf>>

Európsky parlament. (2012d). *List Tonio Borga poslancom EP zo 17. 11. 2012*. [on-line]. [cit. 2013-04-24]. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201211/20121121ATT56046/20121121ATT56046EN.pdf>>

Európsky parlament. (2012e). *Verejné vypočutie Borga*. [on-line]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201211/20121115ATT55645/20121115ATT55645EN.pdf>>

Európsky parlament. (2012f). *Menovanie Tonio Borga*. [on-line]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/committees/sk/envi/subject-files.html?id=20121109CDT55216>>

Charta základných práv EÚ. EUR-Lex. [on-line]. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/32007X1214/hm/C2007303SK.01000101.htm>>

ISSP (1998). *Religion II*. [on-line]. Leibniz Institute for the Social Sciences. [cit. 2013-02-23]. Dostupné z: <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fStudy/Z_A3190> po bezplatnej registrácii.

ISSP (2008). *Religion III*. [on-line]. Leibniz Institute for the Social Sciences. [cit. 2013-02-23]. Dostupné z: <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/fStudy/Z_A4950> po bezplatnej registrácii.

Maďarská ústava (2011). [on-line]. 25. 4. 2011 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://www.kormany.hu/download/4/c3/30000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY.pdf>>

Nariadenie 1567/2003. [on-line]. EUR - lex. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=2003&nu_doc=1567>

Návrh preambuly vypracovaný predsedníctvom dňa 28. 5. 2003. CONV 722/03. [on-line]. Dostupné z: <<http://european-convention.eu.int/pdf/reg/en/03/cv00/cv00722.en03.pdf>>

Návrh preambuly vypracovaný predsedníctvom dňa 10. 6. 2003. CONV 797/03. [on-line]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <<http://european-convention.eu.int/pdf/reg/en/03/cv00/cv00797.en03.pdf>>

Návrh preambuly vypracovaný predsedníctvom dňa 12. 6. 2003. CONV 811/03. [on-line]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <<http://european-convention.eu.int/pdf/reg/en/03/cv00/cv00811.en03.pdf>>

Návrh preambuly vypracovaný predsedníctvom dňa 13. 6. 2003. CONV 797/1/03. [on-line]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <<http://european-convention.eu.int/pdf/reg/en/03/cv00/cv00797-re01co01.en03.pdf>>

Návrh Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu. [on-line]. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z: <<http://european-convention.eu.int/docs/Treaty/850skrev.pdf>>

Občanský institut. (2011). Roman Joch v diskusi Lidových novin o nové maďarské ústavě. [on-line]. 18.5. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://www.obcinst.cz/roman-joch-v-diskusi-lidovych-novin-o-nove-madarske-ustave/>>

Pozmeňovacie návrhy k preambule navrhutej predsedníctvom. [on-line]. [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: <<http://european-convention.eu.int/EN/amendments/amendments519b.html?content=1000&lang=EN>>

- Teufel

<http://european-convention.eu.int/docs/Treaty/pdf/1000/1000_Pre%20Teufel%20DE.pdf>

Rada Európskej únie. (2011a). *Závery z 31. 1. 2011*. [on-line]. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/119045.pdf>

Rada Európskej únie. (2011b). *Závery z 22. 2. 2011*. [on-line]. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/genaff/119404.pdf>

Rozhovor s Ceciliou Wikström. (2012a). In: *Youtube*. [on-line]. Kanál užívateľa WikstromMEPCecilia. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=U0DEdtOrT2k>>

Rozhovor s Ceciliou Wikström. (2012b). In: *Youtube*. [on-line]. Kanál užívateľa MaltaToday dotcomdotmt. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=U0DEdtOrT2k>>

Rozsudok ESLP. (2010). *A, B and C vs. Ireland*. [on-line]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: <<http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2010/2032.html>>

Rozsudok SDEÚ C-159/90 (1991). *Society for the Protection of Unborn Children Ireland vs. Grogan*. [on-line]. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&numdoc=61990J0159>

S&D Group. (2012). SandD Group vote. In: *Twitter* [on-line]11:24 AM. - 20. Nov [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<https://twitter.com/TheProgressives/statuses/270970822427037696>>

Ústava Poľskej republiky. (1997) [on-line]. 2. 4. 2007. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>>

Závery Európskej rady (1999). [on-line]. [cit. 2013-01-12]. Dostupné z: <http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/kolnen.htm>

Závery predsedníctva (2001). [on-line]. [cit. 2013-01-16]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf>

Sekundárne pramene

Knihy a odborné články

Binder, D. (1995). *The European Court of Justice and the Protection of Fundamental Rights in the European Community*. [on-line]. [cit. 2013-03-16]. Dostupné z: <<http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/archive/papers/95/9504ind.html>>

Bellamy, R., Schönlaue, J. (2003). The Normality of Constitutional Politics: an Analysis of the Drafting of the EU Charter of Fundamental Rights. In: *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory* [on-line]. Vol. 11, No. 3, s. 412-433, 2004. [cit. 2013-02-28]. Dostupné z: <<http://ssrn.com/abstract=1534543>>

Casanova, J. (2004). Religion, European secular identities, and European integration. [on-line]. In: *Eurozine*. [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: <<http://www.eurozine.com/articles/2004-07-29-casanova-en.html>>

Casanova, J. (2008). The Problem of Religion and the Anxieties of European Secular Democracies In: Motzkin, G. et al. *Religion and Democracy In: Contemporary Europe*. [on-line]. London: Alliance. 63-74. [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: <<http://repository.berkeleycenter.georgetown.edu/081020CasanovaProblemReligionAnxietiesEuropeanSecularDemocracy.pdf>>

Casanova, J. (2011). The Secular, Secularizations, Secularisms In: Calhoun C. et al. *Rethinking Secularism*. [on-line]. New York: Oxford University Press. s. 54-74. [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: <<http://repository.berkeleycenter.georgetown.edu/11CasanovaSecularSecularizationsSecularisms.pdf>>

- Chelini-Pont, B. (2010). The Papal Thought on Europe and the European Union in Twentieth Century In: *Religion, Politics and Law in the European Union*. Editovali Leustean L. N., Madeley J. T. S. London and New York: Routledge, 223 s. ISBN 978-0-415-46627-1
- Fiala, P. (2006). *Religion and European Politics*. Working Paper for the 20th IPSA World Congress. [on-line]. [cit. 2013-04-04]. Dostupné z: <http://ispo.fss.muni.cz/uploads/2download/Working_papers/ispo_wp_2006_10.pdf>
- Fiala, P., Pitrová M. (2009). *Evropská unie*. 2. vydanie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 803 s. ISBN 978-80-7325-180-2
- Foret, F. (2007). Une question d'ordres ? Discours religieux et intégration européenne à la lumière de l'affaire Buttiglione. [on-line]. *Les Cahiers du Cevipol*, 3/2007. [cit. 2013-04-01]. Dostupné z: <http://dev.ulb.ac.be/sciencespo/dossiers_membres/foret-francois/fichiers/foret-francois-publication35.pdf>
- Fox, J. (2001). Religion as an Overlooked Element of International Relations. *International Studies Review*, 3(3): 53–73.
- Fox, J. (2006). The Multiple Impacts of Religion on International Relations: Perception and Reality. [on-line]. *Politique étrangère*, 3: 1-11. [cit. 2012-11-20]. Dostupné z: <http://www.ifri.org/files/politique_etrangere/4_2006_Fox.pdf>
- Frankielová, S. (1999). *Křesťanství. Cesta spásy*. Praha: Prostor. ISBN 80-85190-94-X
- Huntington, S. (2001). *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. 1. vydanie. Praha: Rybka Publishers. ISBN-80-86182-49-5.
- Kratochvíl, P., Drulák, P. (eds.). (2009). *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. 1. vydanie. Praha: Portál. 368 s. ISBN 978-80-7367-469-4.
- Kuna, M. (2004). God, Christian Values and the European Constitution: Should the Latter Refer to the Former and Why? In: Blocksome, R., Szabolcs, N., Šajda, P., eds.: *Medi(t)ations, (Re)conciliations, Conflict Resolution and European Integration*. [on-line]. Budapest : BGÖI & WSCF-CESR, s. 103-110. ISBN 963-217-868-8. [cit. 2013-04-22]. Dostupné z: <<http://www.koed.hu/medit/marian.pdf>>
- Kugler, G. (2012). Správa o netolerancii a diskriminácii voči kresťanom za rok 2011. [on-line]. Observatory on intolerance and discrimination against Christians in Europe. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://www.intoleranceagainstchristians.eu/publications/report-2011.html>>
- Lehmannová, Z. (2001). Integrace Evropy z hlediska kultury. *Mezinárodní vztahy*, 36(3), s. 24-40.
- Lehmannová, Z. et al. (2010). *Paradigma kultur*. Plzeň: Aleš Čeněk. 511 s. ISBN 978-80-7380-297-4.

- Lerch, M. (2003). European Identity in International Society – A Constructivist Analysis of the EU Charter of Fundamental Rights. [on-line]. Constitutionalism Web-Papers, ConWEB No. 2/2003. ISSN: 1756-7556. [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: <https://www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/sowi/politik/governance/ConWeb_Papers/conweb2-2003.pdf>
- Lock, T. (2011). *EU Accession to the ECHR: Consequences for the European Court of Justice*. Paper for EUSA Conference. [on-line]. [cit. 2013-04-16]. Dostupné z: <http://euce.org/eusa/2011/papers/1b_lock.pdf>
- Matlary, J. H. (2007). *Ludské práva ohrozené mocou a relativizmom*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 214 s. ISBN 97-880-7165-648-7.
- Menéndez, J. A. (2004). *A Pious Europe? Why Europe should not define itself as Christian*. [on-line]. CIDEL Working papeer no. 10/04. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2004/wp04_10.pdf>
- Pontifex, J., Newton, J. (2011). Persecuted or Forgotten? Aid to the Church in Need. [on-line]. [cit. 2013-04-19]. Dostupné z: <http://www.aidtochurch.org/pdf/P&F_FINAL.pdf>
- Ratzinger, J. (2005). Pravda a sloboda. Preložil Marián Smolík. [on-line]. *Impulz revue*, 2. [cit. 2013-03-01]. Dostupné z: <<http://www.impulzrevue.sk/article.php?24>>
- Risse, T. (2010). *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Cornell University Press. 304 s. ISBN 978-0801476488
- Risso, L. (2010). Cracks in a Facade of Unity: the French and Italian Christian Democrats and the Launch of the European Integration Process, 1945-1957 In: *Religion, Politics and Law in the European Union*. Editovali Leustean L. N., Madeley J. T. S. London and New York: Routledge, 223 s. ISBN 978-0-415-46627-1
- Sarkozy, N. (2006). *EU Reform: What we need to do 2006*. [online] [cit. 2012-10-01]. Dostupné z: <http://www.europesworld.org/NewEnglish/Home_old/Article/tabid/191/ArticleType/e/ArticleView/ArticleID/20662/language/en-US/Default.aspx>
- Schauer, K. (2003). Gott und die Kirchen. [on-line]. COMECE Europe Infos Nr. 48, 04/2003. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <<http://www.comece.org/site/de/europeinfos/archiv/48/article/1544.html>>
- Schlesinger, P. et Foret, F. (2006). Political Roof and Sacred Canopy? Religion and the EU Constitution. *European Journal of Social Theory* [on-line]. vol. 9, n° 1 s. 59-81. [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://dev.ulb.ac.be/sciencespo/dossiers_membres/foret-francois/fichiers/foret-francois-publication6.pdf> [cit. 12-04-2013]
- Schönlau, J. (2005). *Drafting the EU Charter: Rights, Legitimacy and Process*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN-978-1-4039-9373-1.

Steven, M. (2010). Religious Lobbies in the EU. In: *Religion, Politics and Law in the European Union*. Editovali Leustean L. N., Madeley J. T. S. London and New York: Routledge, 223 s. ISBN 978-0-415-46627-1

Triebel, M. (2003a). Die Zukunft Europas und der Beitrag der Kirchen. Eine Auswertung der kirchlichen Stellungnahmen gegenüber dem Europäischen Konvent. NomoK@non-Webdokument. 1-74. [on-line]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: <<http://www.nomokanon.de/abhandlungen/012.htm>>

Triebel, M. (2003b) Religion und Religionsgemeinschaften im künftigen Europäischen Verfassungsvertrag. NomoK@non-Webdokument. 1-88. [on-line]. [cit. 2013-03-11]. Dostupné z: <<http://www.nomokanon.de/abhandlungen/014.htm>>

von Bogdandy, A. (2003). The Preamble in: de Witte, B. *Ten Reflections on the Constitutional Treaty for Europe*. [on-line]. San Domenico di Fiesole: Robert Schuman Center for Advanced Studies, European University Institute. [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/archives/futurum/documents/other/oth020403_en.pdf> [cit. 11-04-2013]

von Bogdandy, A. (2004). The European Constitution and European Identity: A Critical Analysis of the Convention's Draft Preamble. In: *Altneuland: The EU Constitution in a Contextual Perspective*. Editovali Weiler J., Eisgruber C. Jean Monnet Working Paper 5/04 [on-line]. [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <<http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/04/040501-07a.html>>

Willaime, J-P. (2010) European Integration, Laïcité and Religion. In: *Religion, Politics and Law in the European Union*. Editovali Leustean L. N., Madeley J. T. S. London and New York: Routledge, 2010, s. 17-29. ISBN 978-0-415-46627-1

Woods, T. (2008). Jak katolická církev budovala západní civilizaci. 1. vydanie. Praha: Res Claritatis. ISBN 978-80-904143-0-3

Zbiral, R. (2005). Bůh, křesťanství a evropská ústava. *Acta iuridica olomucensis* [on-line]. Vol. 1, 2005, No. 1, s. 3-7. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_iuridica_Olomucensis_I.pdf>

Elektronické zdroje

BBC (2004). *EU panel opposes justice nominee*. [on-line]. [cit. 2013-04-19]. Dostupné z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3734572.stm>>

Beck, A. (2003). Christians and the soul of Europe In: *faith in Europe* [on-line]. 11. 3. 2003 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://www.faithineurope.org.uk/beck1.html>>

- Bowley, G. (2004). News Analysis: Questions arise on democracy at the EU In: *New York Times* [on-line] 18. 10. 2004 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://www.nytimes.com/2004/10/17/world/17iht-brussels.html?pagewanted=all&r=0>>
- Deutsche Welle. (2004). *Italian EU Commissioner Rejected For Conservative Views*. [on-line]. 12. 10. 2004 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://www.dw.de/italian-eu-commissioner-rejected-for-conservative-views/a-1358915>>
- Economist. (2004). *Real politics, at last?* [online]. 28. 20. 2004 [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://www.economist.com/node/3332056>>
- Európska humanistická federácia. (2011). Komentár k *Religion in Society*. [on-line]. [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <<http://humanistfederation.eu/policy/our-view-of-society/religion-in-society/>>
- Európska humanistická federácia. (2013). *Secularism*. [on-line]. [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <<http://humanistfederation.eu/humanism-secularism/secularism/>>
- Heneghan, T. (2013). Protestors against gay marriage mass at Eiffel Tower In: *Reuters*. [on-line]. [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: <<http://www.reuters.com/article/2013/01/13/us-france-gaymarriage-idUSBRE90B0IL20130113>>
- Herrmann, J. (2012). Abortion Proponents Admit Defeat at Rio UN Conference In: *LifeNews.com* [on-line]. [cit. 2013-02-13]. Dostupné z: <<http://www.lifenews.com/2012/06/20/abortion-proponents-admit-defeat-at-rio-un-conference/>>
- Murray, T. (2003). Europe debate God's place in new constitution In: *The Christian Science Monitor*. [on-line]. [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <<http://www.csmonitor.com/2003/0410/p07s01-woeu.html>>
- Robinson, M. A. (2003). Do 'God' and 'Christianity' have a place in the European Union Constitution? [on-line]. [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://www.religioustolerance.org/const_eu.htm>
- Sapsted, D. (2011). EU in trouble for children's diary that ignores Christian holidays In: *The National*. [on-line]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://www.thenational.ae/news/world/europe/eu-in-trouble-for-childrens-diary-that-ignores-christian-holidays>>
- Stevens, A. (2008). *Guy Braibant* In: *The Guardian*. [on-line]. [cit. 2013-03-22]. Dostupné z: <<http://www.guardian.co.uk/world/2008/jul/04/france>>
- Szamuely, H. (2004). But does God support the EU Constitution? [on-line]. [cit. 2013-04-08]. Dostupné z: <<http://www.brugesgroup.com/mediacentre/comment.live?article=214>>

Times of Malta. (2012). *EP Socialists on Tonio Borg's nomination: 'We don not need a second Rocco Buttiglione'*. [on-line]. 25. 10. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20121025/local/ep-socialists-on-tonio-borg-s-nomination-we-do-not-need-a-second-rocco-buttiglione.442598>

Willis, A. (2011). EU Ministers in discord on 'Christianity' and persecution. In: *euobserver.com* [on-line]. 1. 2. 2011. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <<http://euobserver.com/news/31728>>